

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání - Geografie se zaměřením na
vzdělávání

Adam Čermák

**Proměny Kladenska v období industrializace a Velké
hospodářské krize**

Transformations of Kladno region in the Period of Industrialization
and the Great Depression

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, dne 9. 5. 2019

.....

Adam Čermák

Poděkování patří vedoucímu mé práce doc. RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D. za odbornou pomoc, cenné rady, náměty a připomínky během vzniku práce. Dále děkuji pracovníkům okresního archivu Kladno za rychlé jednání a ochotu. Děkuji též mým kolegům z ročníku, Mgr. Melanii Hozové a rodině, která mě podporovala při zpracování bakalářské práce.

Abstrakt

Proměny Kladenska v období industrializace a Velké hospodářské krize

Bakalářská práce se zabývá proměnou Kladenska. Hlavním cílem mé práce je zhodnotit, do jaké míry ovlivnila Velká hospodářská krize rozvoj těžebního a hutnického centra ve středních Čechách, území Kladenska i společnosti. Z tohoto důvodu je věnována větší část práce vývoji oblasti od druhé poloviny 19. století do hospodářské krize. Kladensko se rychlým tempem rozvíjelo a rozšiřovalo do okolní krajiny, neboť z původně zemědělské oblasti se vzhledem ke společenským změnám stalo dominantně průmyslovou.

Hospodářská krize se projevila na Kladensku v roce 1932. Sídla přestala pronikat do okolní krajiny a z městských rozpočtů podporují rodiny nezaměstnaných. Před obcemi Kladenska stál však problém s nedostatečnou infrastrukturou a sociální péčí.

Oživení ekonomiky pomohly až přípravy na další světovou válku. Kladenský průmysl začal zaměstnávat stále více nezaměstnaných a dostával se pomalu do kondice před krizí. Během druhé světové války se stalo Kladensko významným průmyslovým centrem, které chtělo nacistické vedení okresu přeměnit v reprezentativní místo místní buňky NSDAP. K městu Kladnu okupační správa připojila jeho nejbližší okolí a vytvořila takzvané Velké Kladno, které se po válce rozpadlo na původní obce, ale již v roce 1948 bylo opět spojeno do jednoho celku a trvajícím dodnes.

Klíčová slova: Kladensko, industrializace, Velká hospodářská krize, Hut' Poldi, Kablo, železnice, černouhelné doly, historická geografie, industriální krajina

Abstract

Transformations of Kladno in the Period of Industrialization and the Great Depression

Key words: Kladno region, industrialization, The Great Depression, Poldi Hut, Kablo, railways, coal mines, historical geography, industrial landscape

This bachelor thesis deals with the transformation of Kladno region since the second half of the 19th century to present. The main objective of this work is to evaluate the extent to which the Great Depression has affected the development of the mining and metallurgical center in Central Bohemia, the territory of Kladno region and society in this area. For this reason, much of the work is devoted to the development of the area from the second half of the 19th century

to the economic crisis. The Kladno region has developed and expanded rapidly to the surrounding landscape, as it has become dominantly industrial due to social changes due to its originally agricultural area.

The economic crisis manifested itself in the Kladno region in 1932. The settlements ceased to penetrate the surrounding landscape and support the families of the unemployed from urban budgets. However, there was a problem with insufficient infrastructure and social care in front of Kladno municipalities.

The economic recovery helped to prepare for the next world war. The Kladno industry began to employ more and more unemployed people and was slowly getting into shape before the crisis. During World War II, Kladno became an important industrial center that wanted the Nazi leadership of the district to transform into a representative site of the local NSDAP cell. The occupation administration attached to the town of Kladno its closest surroundings and created the so-called “Velké Kladno” – The Big Kladno, which after the war broke down into the original villages, but as early as 1948 it was once again united into one whole and lasted until today.

OBSAH

Seznam použitých zkratk	7
Seznam tabulek	8
Seznam obrázků	9
1 Úvod: Kladensko v proměnách staletí	10
1.1 Metodika	11
1.2 Vymezení Kladenska	13
2 Zrod průmyslové oblasti Kladenska	15
2.1 Dolování uhlí na Kladensku	15
2.2 Železnice	17
2.3 Průmyslová oblast východ	19
3 Vývoj obyvatelstva v letech 1869 až 1950	23
4 Vývoj Kladenska v letech 1869 až 1928	26
4.1 Nové Kladno	29
4.2 Motyčín a Hnidousy	32
4.3 Vilové čtvrti	33
5 Vývoj Kladenska v období Velké hospodářské krize (1929 až 1938)	34
5.1 Řešení krize v městě Kladno	36
5.2 Řešení krize v obci Dubí	42
5.3 Řešení krize v obci Hnidousy	43
6 Vývoj Kladenska v letech 1939 až 1948	45
7 Závěr	49
Seznam použité literatury	51
Seznam použitých internetových portálů	52
Seznam použitých pramenů	53
Seznam podkladových dat	53
Seznam příloh	54

Seznam použitých zkratk

ČSÚ	Český statistický úřad
ČÚZK	Český úřad zeměměřický a katastrální
Kč	Koruna československá
ORP	Obce s rozšířenou působností státní správy
SONP	Spojené železárny, národní podnik
VHK	Velká hospodářská krize

Seznam tabulek

Tab. 1 Vybrané doly na Kladensku od roku 1772 až 2002

Tab. 2 Počet zaměstnaných u Kladensko – Nučické dráhy v rozmezí let 1929 a 1938

Tab. 3 Vybrané živnosti v obci Kladno v letech 1922 až 1949

Tab. 4 Nouzové práce v obci Kladno v roce 1930

Tab. 5 Darovaná suma peněz pro „Vyživovací akci“ v Kladně (1931 až 1934)

Tab. 6 Poplatky za zábavu v obci Hnidousy pro rok 1931

Tab. 7 Úpravy vybraných dluhů obce Hnidousy z roku 1935

Seznam obrázků

- Obr. 1 Oblast Kladenska v NAKI II s vymezením zájmového území Kladenska
- Obr. 2 Kladenská uhelná sloj
- Obr. 3 Vybrané doly na Kladensku (1772 až 2002)
- Obr. 4 Bývalá vlečka Max v lese mezi Kladnem a Libušínem v roce 1999
- Obr. 5 Plán Vojtěšské huti (1886)
- Obr. 6 Huť Poldi a vlakové nádraží Staré Kladno (konec 30. let 20. století)
- Obr. 7 Vojtěšská huť a Huť Poldi (Reambulovaná mapa III. vojenské mapování 1927)
- Obr. 8 Vývoj počtu obyvatel v obcích Kladenska v letech 1869 až 1950
- Obr. 9 Natalita na Kladensku a v Česku mezi roky 1919 a 1938
- Obr. 10 Lorenzův oblouk pro Kladensko pro roky 1869, 1880, 1900 a 1921
- Obr. 11 Kladno, II. vojenské mapování (1850)
- Obr. 12 Nové Kladno, Plán města Kladna (1894)
- Obr. 13 Index vývoje počtu domů na Kladensku mezi roky 1869 a 1921
- Obr. 14 Fotografie šesté ulice v Novém Kladně na konci šedesátých let 20. století
- Obr. 15 Fotografie Nového Kladna (2017)
- Obr. 16 Motyčín a Hnidousy, II. vojenské mapování (1850)
- Obr. 17 Motyčín a Hnidousy, III. vojenské mapování (1881)
- Obr. 18 Kolonie Nové Hnidousy (okolo roku 1908)
- Obr. 19 Lorenzův oblouk pro Kladensko pro roky 1921, 1930 a 1950
- Obr. 20 Nezaměstnanost v Česku v roce 1930
- Obr. 21 Objem půjček uzavřených městem Kladno v letech 1930 až 1933
- Obr. 22 Mlýn Brand
- Obr. 23 Zápůjčky v Městské spořitelně Kladno mezi roky 1928 a 1938
- Obr. 24 Původní návrh čtvrti Siedlung architekta Knappa z roku 1939
- Obr. 25 Poldisiedlung (1939)
- Obr. 26 Plán Hlavního náměstí v Kladně z roku 1942

1 Úvod: Kladensko v proměnách staletí

Bakalářská práce se zabývá dopady Velké hospodářské krize na vývoj Kladenska, respektive v širším časovém kontextu proměnami Kladenska v industriální oblasti, analýzou a popisem vývoje obyvatelstva a sídelní struktury na Kladensku od druhé poloviny 19. století do poloviny 20. století. Cílem práce je s pomocí využití starých map, údajů ze sčítání obyvatelstva a archivních pramenů úřední povahy (záznamů jednání z městských rad a zastupitelstev) zhodnotit dopad Velké hospodářské krize (dále VHK) na území, které procházelo v období dvacátých a třicátých let 20. století vrcholnou fází industrializace.

Práce je rozdělena celkem do úvodu, pěti částí a závěru.

První část pojednává o lokalizačních faktorech, které ovlivnily rozvoj Kladenska během průmyslové revoluce. Tedy období, kdy se Kladensko začalo zásadním způsobem měnit. Vznikly černouhelné doly, železárny, ocelárny a podnik na výrobu kabelů. Zde hledám i odpověď na otázku, jakou roli při budování jednoho z nejvýznamnějších průmyslových center hrála železnice.

V další části se zaměřuji na hodnocení vývoje obyvatelstva v území a zabývám se otázkami, jak ovlivnilo přistěhovalectví rozvoj Kladenska. Jakým způsobem se změnilo sociální prostředí Kladenska, které bylo ovlivněno novými přistěhovalými obyvateli?

Abychom mohli pochopit dopady hospodářské krize na industrializovaný region, věnuji ve třetí části bakalářské práce pozornost vývoji Kladenska od poloviny 19. století. Kladensko patřilo díky nově budovanému průmyslu mezi lukrativní oblasti s velkým množstvím pracovních příležitostí. S přílivem obyvatelstva se obce v okolí Kladna začaly rozrůstat do okolí, čímž se začala měnit krajina Kladenska i její funkce z původně zemědělské lokality se stalo industrializované, v němž bylo možné vyhledat i negativní vlivy průmyslových aktivit na životní prostředí, proto se zaměřím na budování dělnických kolonií, dolů na černé uhlí a formování průmyslové oblasti. Jak velkou roli měla nabídka pracovní příležitosti a příliv obyvatelstva na proměny sídelní struktury v území a rozvoj sídel, změny jejich vnitřní struktury zejména pak výstavbou nových dělnických kolonií a vilových čtvrtí?

Čtvrtá část práce je zaměřena na hodnocení dopadů hospodářské krize na růst sídel. Na základě analýzy vývoje zájmového regionu od roku 1869 až do roku 1928 je na příkladu vybraných sídel sledován jejich vývoj a průběh v období VHK. Existují rozdíly v míře dopadů VHK na jednotlivé obce? Jak reagovala místní správa tedy vedení měst na zvýšený

počet nezaměstnaných? Reflektovala místní samospráva problémy související s dopady VHK?

Pátá část bakalářské práce se zabývá obdobím po VHK až do roku 1948. Analýza se především zaměřuje na faktory, které ovlivnily opětovné oživení průmyslových aktivit. Mezníkem v proměnách Kladenska se stává rok 1948, ve kterém se mění nejen sociální prostředí lokality, ale dochází i k sloučení sídel Kročehlavy, Rozdělov, Dubí a Kladno do jednoho velkého celku města Kladno.

Práce je příspěvkem k řešení grantového projektu NAKI II Ministerstva kultury ČR „Dědictví zaniklých krajín: identifikace, rekonstrukce, zpřístupnění“, který se věnuje proměnám krajiny v období dynamických změn společnosti na území Česka od konce 18. století. Kladensko je jedním ze zájmových území tohoto projektu, který reprezentuje oblasti postindustriální krajiny.

1.1 Metodika

Pro zpracování bakalářské práce bylo použito několik přístupů, pomocí kterých byla analyzována a popisována důležitá data pocházející z různých zdrojů informací. Kvalitativním způsobem byly v podstatné části bakalářské práce kriticky interpretovány archiválie. Kvalitativní přístup byl použit i při rešerši odborné literatury, podobně jako vyhledávání dat na webových stránkách (kladnominulé a hornictvi.klanominule) zřízených dobrovolníky za pomoci pracovníků Státního okresního archivu v Kladně. Heuristickou metodu komparace jsem použil při porovnávání starých map a fotografií, které sloužily především při zkoumání rozrůstání sídel a průmyslových podniků do krajiny. Pomocí mapy Kladenského uhelného revíru (Slavík 2006) byla charakterizována oblast Kladenska, jakožto jádrová oblast správního obvodu ORP Kladno, která dosud nebyla v žádné literatuře podrobně vymezena. Klíčem vymezení se stal kladenský uhelný revír a zároveň železničních tratí a na ni navazujících vleček, které propojovaly jednotlivé lokality Kladenska. Při zpracování dat ze sčítání obyvatelstva a demografických ročenek převažovala hodnocení kvantitativní povahy.

Územní rozšiřování sídel a průmyslových podniků do krajiny se porovnávalo ze starých map, plánů a leteckých fotografií. Nejvíce se porovnávalo II. a III. vojenské mapování a jejich reambulace kombinované s prvním leteckým snímkováním z roku 1938 (zpřístupněných od ČÚZK). Při zkoumání vojenských map byl použit mapový portál oldmaps.geolab.cz. Ostatní mapy a plány, které jsem při hodnocení proměn Kladenska využil, pocházejí z Historického

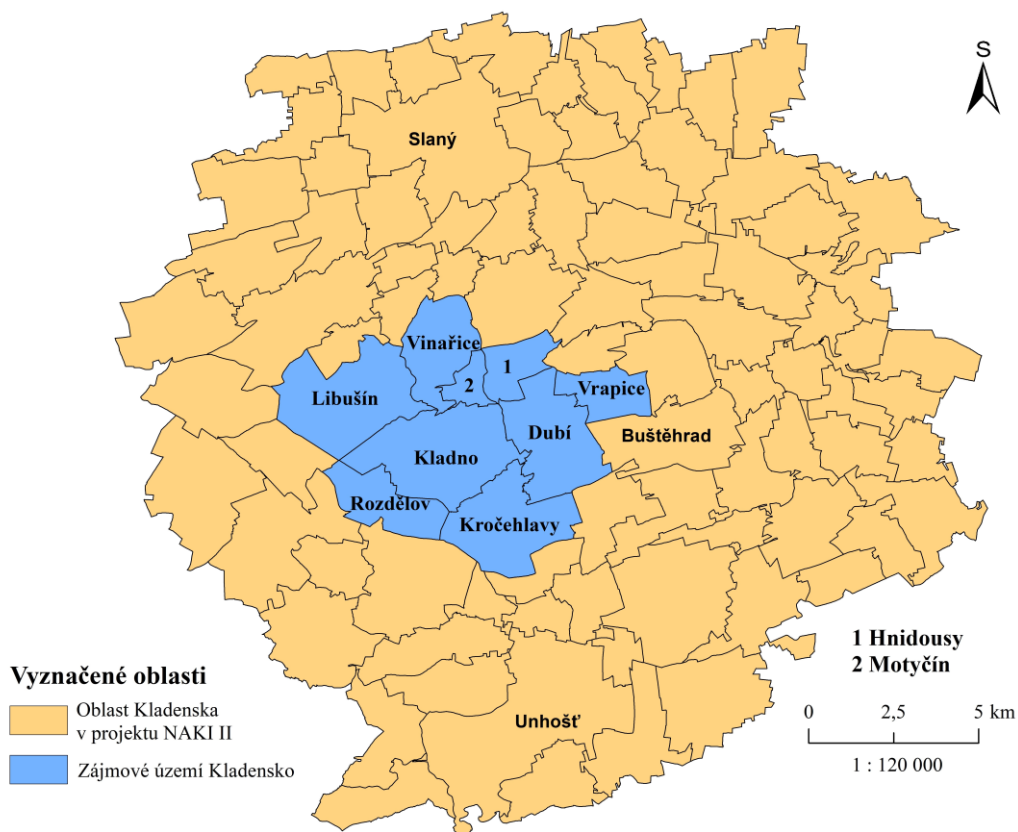
atlasu měst ČR – sv. 17 (Semotanová, Žemlička, Šimůnek a kol. 2007), ze sbírek Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně a z odborných knih (Zeithammer 2017, Slavík 2006).

Cílem zkoumání ve Státním oblastním archivu Kladno, jenž spadá pod Státní oblastní archiv v Praze, bylo zmapovat postupy při řešení Velké hospodářské krize ve vybraných sídlech. Vybráno bylo město Kladno a obce Hnidousy a Dubí. Výběr sídel se řídil jednak velikostí sídla a jednak jeho polohou vůči Kladnu. Sledovaná sídla jsou zároveň zájmovým územím uvedeného projektu NAKI II. Město Kladno představuje největší sídlo na Kladensku a svou polohou se nachází přibližně uprostřed oblasti. Sídlo Dubí zastupovalo střední sídla, které se nachází v nejbližším okolí průmyslové oblasti východ. Obec Hnidousy byla vybrána jako reprezentant malých sídel v regionu. Zajímavostí této obce se stal fakt, že jejím rozrůstání vyústilo ke spojení se sousední obcí Motyčín. Zápisy obecních jednání zastupitelstev a rad obcí byly podrobeny kritice pramenů. Kritika pramenů se prováděla porovnáváním zápisů ze zasedání zastupitelstev obcí, zápisů ze zasedání obecních rad a místního tisku (Kladenské noviny, Kladenský republikán a Dělnické listy).

1.2 Vymezení Kladenska

Zájmové území našeho výzkumu je vymezeno hranicemi správního obvodu ORP Kladno ve středních Čechách, přičemž bližší pozornost se věnuje industriálnímu jádru, které vymezují blízkostí obcí v bezprostředním zázemí „průmyslového“ Kladna, jež byly spojeny železnicí a důlními vlečkami (viz obr. 1). Kladenskem pak rozumíme jádrové území, které tvoří shluk katastrů obcí Kladno, Motyčín, Hnidousy, Dubí, Kročehlavy (spojené se Štěpánovem), Libušín, Vinařice a Vrapice.

Obr. 1 Oblast Kladenska v NAKI II s vymezením zájmového území Kladenska

Podkladová data: Kučera (2019)

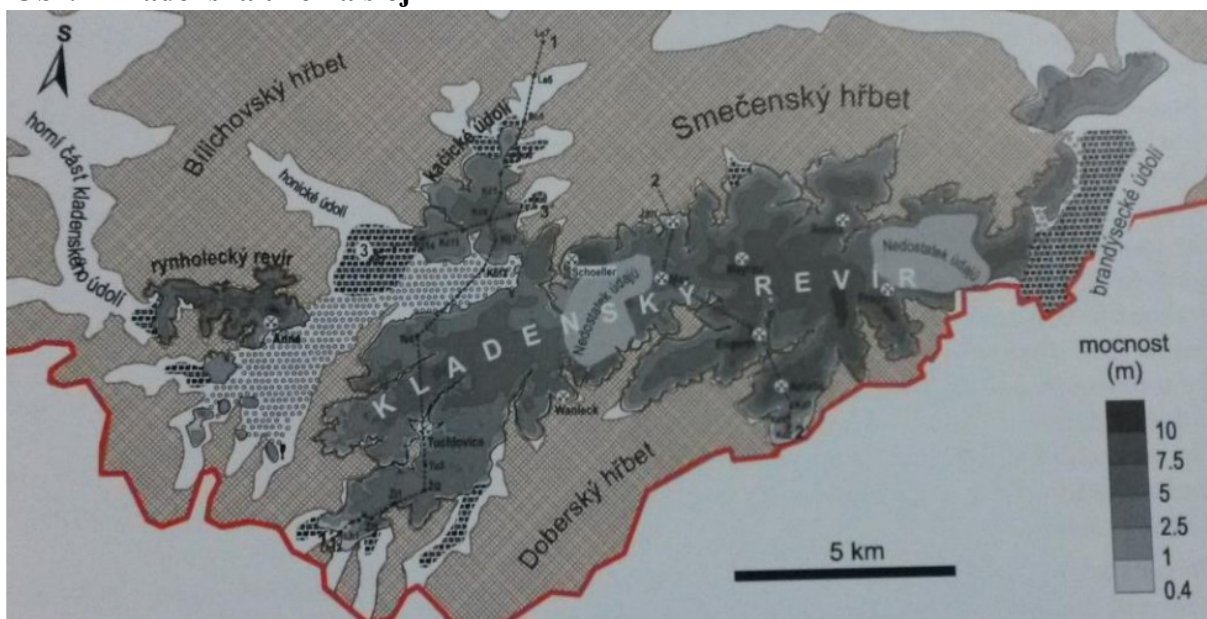
Kladno leží 25 km severozápadně od Prahy a 9 km od města Slaný. Vůči okolním centrům je vzdálené od Berouna 20 km, Kralup nad Vltavou téměř 17 km a Mělníka 34 km.

Jde o území, které prošlo od konce 18. století zásadní proměnou v důsledku industrializace, přičemž v sedmdesátých letech 19. století se v Pražském kraji vyskytovalo několik hutnických center. Lokalizována byla v jihozápadní části kraje od Staré Huti přes Králův Dvůr až

k Příbrami. Mezi lokalizační faktory průmyslových aktivit na Kladensku patřila zejména naleziště černého uhlí a železné rudy (Hudlice a Nučice). Během několik málo desetiletí se Kladensko proměnilo v průmyslovou oblast s jádrem v oblasti mezi obcemi Kladno, Dubí a Kročehlavy. Do třicátých let 20. století se počet hutnických center zredukoval a malými konkurenty Kladenska se staly jen obce Králův Dvůr, který patřil do koncernu Pražské železářské společnosti, a Příbram.

Na území dnešního správního obvodu ORP Kladno se od konce 19. století do začátku 21. století nalézaly tři oblasti (viz obr. 2), ve kterých se těžilo černé uhlí, a dvě z nich konkurovaly Kladnu a jeho bezprostřednímu okolí. Oblasti se rozkládaly západně od Kladenska. Tuchlovická oblast (10 km od Kladna) patřila do kladenské sloje, ale jednalo se o samostatnou oblast, která se rozpínala až k obci Kačice. Druhou oblastí byl Rynholecký revír (14 km od Kladna), který svou spádovostí patřil pod vliv Nového Strašecí (Slavík 2006).

Obr. 2 Kladenská uhelná sloj

Zdroj: Slavík (2006)

Z hlediska horopisu patří Kladensko do České vysočiny, přesněji do Poberounské soustavy, která se dělí na Pražskou plošinu, Kladenskou tabuli a z jihu na území Kladenska zasahuje Křivoklátská vrchovina s největším vrcholem oblasti Kožovou horou (456 m). Území bylo v prehistorii několikrát zaplaveno vodou, jež přinesla nánosy, které vyplnily některé sníženiny v terénu (Krajník, Pospíšil 1985). Nánosy s organickou složkou zuhelnatěly a se staly zdrojem hospodářského rozkvětu území. Výškové rozdíly byly vytvořeny ve čtvrtohorách erozní činností vodních toků (Rozdělovský potok, Lidický potok, Dřetovický potok, Buštěhradský

potok a Týnecký potok). Členitost Kladenska tak komplikovala v rané době těžby černého uhlí (od sedmdesátých let 18. století do sedmdesátých let 19. století) dopravní obslužnost dolů, což vedlo k malému odbytu černého uhlí z Kladenska.

2 Zrod průmyslové oblasti Kladenska

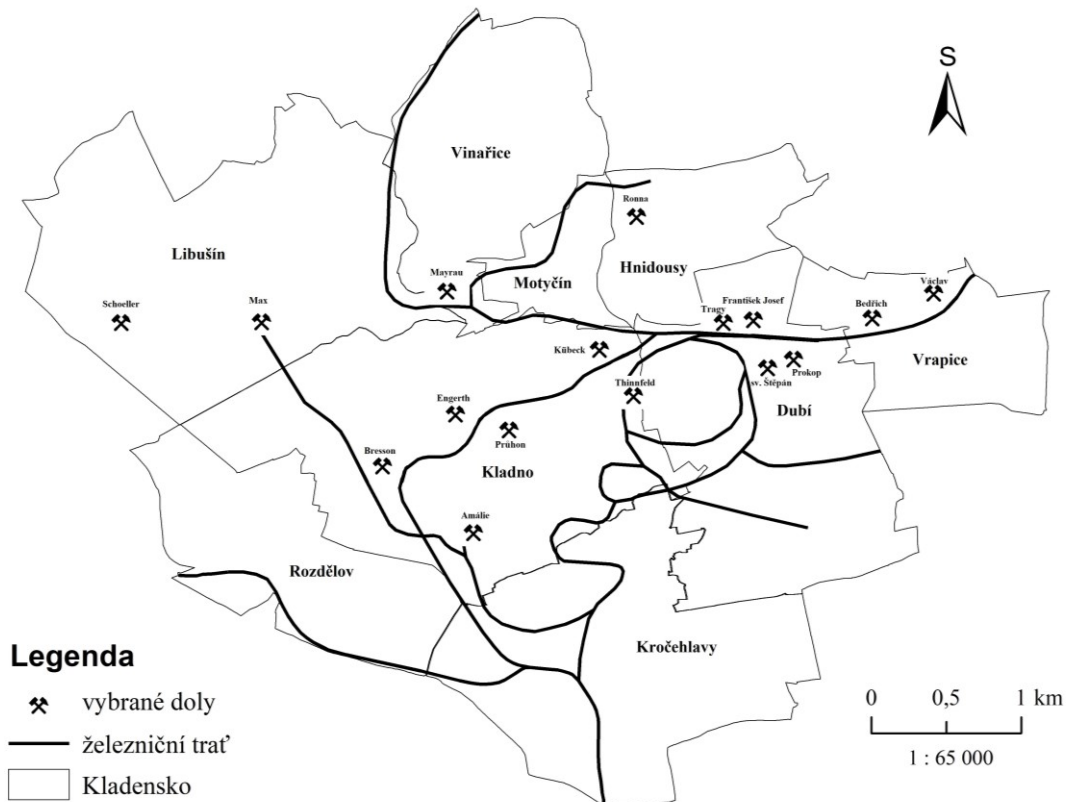
Původně zemědělská periferní oblast venkovského Kladenska, obklopená smíšenými lesy, se od druhé poloviny 18. století do konce 19. století proměnila ve významný region zaměřený na těžký průmysl. V období industrializace se významně proměnila nejen krajina Kladenska, ale s rostoucím počtem obyvatelstva i sídelní struktura území.

2.1 Dolování uhlí na Kladensku

Ve větším množství se černé uhlí v Kladenském uhelném revíru začalo těžit v sedmdesátých letech 18. století. Uhlí se nacházelo v pásu o délce asi 18 km a šířce 1,5 až 8,5 km (Opluštil 2006). Hlavní kladenská sloj dosahovala mocnosti až 4 metrů v některých částech až 12 metrů. Kvalitní uhlí se pomocí vleček dováželo do východní průmyslové oblasti, kde se koncentrovaly průmyslové podniky: ocelárny (Vojtěšská huť, patřící Pražské železářské společnosti a huť Poldi) a lanařská firma Kablo. Kvalitní koksovatelné uhlí se v sedmdesátých letech 19. století téměř vyčerpalo a muselo být dováženo z Ostravy (Hotový 1990).

V průběhu 230 let (1770 až 2000) na Kladensku vzniklo celkem 16 významných dolů (viz obr. 3 a tab. 1), jak ve městě, tak v blízkém okolí. Medián životnosti dolů je 57 let, přičemž na území tehdejšího města Kladna byl poslední důl zavřen v roce 1945. Nejvýkonnější a nejstarší doly se nacházely v bezprostředním zázemí Kladna v katastrech obcí Dubí, Libušín a Vinařice. Ne všechny pokusy o dolování však byly úspěšné. Zajímavostí se stala jáma Zippe (poblíž dělnické čtvrti Nové Kladno), která se začala hloubit v roce 1857. Hloubení měl na starosti Jan Váňa, avšak pravděpodobně kvůli neplacení nájmu horní substanci se přestalo s hloubením jámy (Seifert, Kovařík 2013). Nakonec jáma byla zasypána a na místě plánovaného dolu vznikla dělnická kolonie Zippe.

Obr. 3 Vybrané doly na Kladensku (1772 až 2002)

Podkladová data: Kučera (2019)

Poznámka: Vybrány byly nejvýkonnější doly v době, kdy v nich probíhala těžba černého uhlí.

Činnost dolů z padesátých let 19. století byla omezována, protože doly již nevyhovovaly co nejefektivnější těžbě a nebyly ekonomicky tolik rentabilní. Koncem 19. století se proto hloubily nové moderní jámy, které byly vybaveny lepší technikou, jež lépe odpovídala náročnosti práce, a zvýšily se výnosy z důlní činnosti (Seifert, Kovařík 2013).

Tab. 1 Vybrané doly na Kladensku od roku 1772 až 2002

Jméno dolu	Lokace	Rok zahájení těžby	Rok ukončení těžby
Jáma sv. Štěpán	Dubí	1772	1824
Jáma Prokop	Dubí	1856	1888
Jáma František Josef	Dubí	1873	1990
Jáma Tragy	Dubí	1901	1990
Jáma Ronna	Hnidousy	1885	1997
Jáma Thinnfeld	Kladno	1854	1913
Jáma Amálie	Kladno	1858	1896
Jáma Kübeck	Kladno	1858	1913
Jáma Průhon	Kladno	1864	1893
Jáma Bresson	Kladno	1871	1905
Jáma Engerth	Kladno	1876	1945
Jáma Max	Libušín	1888	1980
Důl Schoeller	Libušín	1902	2002
Jáma Bedřich	Vrapice	1776	konec 18. století
Jáma Václav	Vrapice	1776	1802
Důl Mayrau	Vinařice	1874	1994

Zdroj: hornictvi.kladnominule

2.2 Železnice

V procesu industrializace Kladenska sehrála významnou roli i železnice. První dráhou, která přes Kladno vedla, byla koněspřežní dráha z Prahy do křivoklátských lesů. „V březnu 1830 dosáhla teprve přibližně dnešního Kladna, v říjnu téhož roku Lán a v roce 1833 byla prodloužena do Křivoklátských lesů, takže dosahovala délky 51 km“ (Hlavačka 1990, str. 33). Dráha na jihu Kladna měla výhybku, která sloužila k vyhýbání vagónů koněspřežky. Dráha se využívala převážně na přepravu dřeva z údolí Klíčavy do stanice Bruska v Praze (Dnešní železniční nádraží Praha – Dejvice). Na konci roku 1855 se stala z výhybky železniční stanice Kladno – Vejhybka (Majer, Rasl, Černý 1987).

Nově vznikající doly nemohly být napojené na koněspřežní dráhu, poněvadž se u dolů nacházely nepříznivé terénní podmínky. Kvůli výškovému převýšení nemohla koněspřežná dráha vést k dolům, protože by koňská síla neutáhla vagóny s uhlím. Jedinou možností, jak

napojit doly a východní průmyslovou oblast na železniční infrastrukturu bylo vybudování parní uhelné železnice (Melichar 2011). První parní železnici začala v území budovat společnost Buštěhradské dráhy. Dráha vedla z Kladna (Staré Kladno) do Kralup nad Vltavou, čímž došlo k napojení Kladenska na celostátní železniční síť a přístav v Kralupech. Stavba železnice probíhala necelé tři roky (1853 až 1856) a měřila 20 km. Z druhé strany se dráha napojila na koněspřežní odbočku, která vedla od stanice Vejhybka (dnes nádraží Kladno) ke stanici Staré Kladno. Na konci šedesátých let 19. století se propojila východní průmyslová oblast s Nučicemi (Kladensko – Nučická dráha). Od Unhoště až těsně za Vejhybku trať kopírovala železniční trať z Prahy do Kladna. Odbočka z Vejhybky směrem k Vojtěšské huti (později Kladenská část Kladensko – Nučické dráhy) se modernizovala na železniční trať, ovšem její specifický koněspřežní průběh (rozsáhlé oblouky) se otiskl do profilu města, kdy si dělníci kolem trati stavěli domky, které kopírovaly záhyby koňské dráhy. Na odbočku navazovaly vlečky, které mířily od dolů Amálie, Bresson a Max nacházející se jak v městě Kladně, tak i v jeho okolí.

Roku 1872 skončila výstavba trati z Vejhybky před Nové Kladno do stanice Dubí (Majer, Rasil, Černý 1987). Na nově vytvořenou železniční dráhu bylo napojeno mnoho vleček k dolům (Engerth, Průhon, Kübeck a Mayrau) a po skončení těžby byly vlečky likvidovány. Dodnes se dochovaly na některých místech stopy po vlečkách, jako jsou násypy, prohlubně, mosty či kolejnice v komunikacích (viz obr. 4).

Obr. 4 Bývalá vlečka Max v lese mezi Kladnem a Libušínem v roce 1999

Zdroj: podzemi.solvayovylomy

2.3 Průmyslová oblast východ

K formování průmyslové oblasti východ v souvislosti s těžbou černého uhlí, rozvojem dopravní sítě se zformoval zejména průmysl hutnický, který by lokalizován ve východní části katastru Kladna. Ze severu sousedil s katastrálním územím Hnidous a Dubí, na jihovýchod od územního katastru obce Štěpánov a Kročehlavy. Druhým rozhodujícím faktorem založení hutí se stalo objevení železné rudy v Nučicích u obce Rudná. Začátky hutí v městě Kladno sahají k roku 1850, kdy bylo uděleno povolení od horního hejtmanství v Příbrami k založení hutě. Vznikla tak Vojtěšská huť pojmenovaná podle jednoho ze zakladatelů společnosti Kladenské železářské těžířstvo Vojtěcha Lanny (Seifert, Kovařík 2013). První vysokou pec na koks vybudovali dělníci v roce 1855 (viz obr. 5). O dva roky později vznikla Pražská železářská společnost spojením několika menších kladenských firem, jež se zbývaly odlíváním železa. Hlavními představiteli průmyslových aktivit se stali Vojtěch Lanna, bratři Kleinové a Florentin Robert (hornictvi.kladnominule). Společnost se převážně orientovala na výrobu

kolejnic, avšak tato výroba se jim stala osudným při hospodářské krizi, která byla způsobena krachem na Vídeňské burze (1873). Z původních tří vysokých pecí se v letech 1874 a 1875 pracovalo jen v jedné (Kovařík 1982). Naštěstí vedení firmy podnik modernizovalo, když začala huť používat metodu Thomasování. „Po prvních pokusech v Anglii byla první tavba na evropském kontinentu sfoukána ve dnech 11. – 13. května 1879 právě ve Vojtěšské huti na Kladně“ (Zeithammer 2017, str. 55). V devadesátých letech 19. století nechala společnost zbourat všechny vysoké pece a místo nich postavit čtyři pece nové. Pražská železářská společnost na začátku 20. století začala koncentrovat svoji výrobu do Kladna a Dvora Králové. V roce 1903 vedení firmy rozhodlo, že zastaví provoz v Heřmanově huti a Pražská železářská společnost objekt prodala (Zeithammer 2017).

Obr. 5 Plán Vojtěšské huti (1886)

Zdroj: Zeithammer (2017)

Modernizace Vojtěšské huti nebyla dostačující, a společnost měla již před první světovou válkou problémy s hospodařením společnosti, což vedlo po vzniku Československa k menší konkurenceschopnosti na malém trhu, kterému chyběla tradiční odbytiště z dob Rakousko – uherské monarchie. Vojtěšská huť musela konkurovat Třineckým a Vítkovickým železárnám na Ostravsku, Škodovým závodům v Plzni a hutím v Králově Dvoře. Společnosti se roku 1921 dohodly na rozdělení trhu a vytvořením domácího železářského kartelu (Zeithammer 2017). Ve dvacátých letech 20. století Pražská železářská společnost nedokázala čelit tempu

slezských a moravských železáren, tudíž více za nimi zaostávala. To nakonec vedlo v období poválečné krize k téměř úplnému zastavení provozu Vojtěšské huti. Menší oživení přišlo těsně před VHK, ovšem nastala VHK a Vojtěšská huť znamenala úplné vyhasnutí vysokých pecí v roce 1932, které se na znovu rozběhly roku 1936, avšak se stále potýkaly se zadlužením (Kovařík 1982).

Zřejmě největší podnik na Kladensku založil v roce 1889 vídeňský podnikatel Karl Wittgenstein - Huť Poldi (viz obr. 7), která se nacházela poblíž Vojtěšské huti, mezi kterými byla stanice Staré Kladno (viz obr. 6). Wittgenstein pojmenoval podnik na počest své manželky Leopoldiny. Poldi byla nejprve soukromá společnost, která v již v roce 1900 stala akciovou společností (Kovařík 1982). Společnost si vedla lépe než Vojtěšská huť, poněvadž se vedení snažilo od začátku neustále zdokonalovat technologie výroby ušlechtilé oceli, a proto produkce dokázala konkurovat i ve světě. Významným se stal rok 1910, kdy si nechala Huť Poldi patentovat nerezavějící ocel Poldi Anticorra AK (Zeithammer 2017). Již od počátku se společnost zabývala i zbrojářskou výrobou, jejíž podíl se zvýšil v období první světové války, kdy hutě vyráběly dělové hlavně, náboje a pancéřové desky.

Na rozdíl od Vojtěšské huti byla Huť Poldi neustále modernizována. Díky svému programu na ušlechtilou ocel neměla společnost problém v poválečném období, poněvadž se společnost stala monopolem. Během dvacátých let 20. století se podnik územně rozšiřoval (nové elektrické a martinské pece, kovárny, výzkumní laboratoře a vlečky) (Kovařík 1982). Na konci třicátých let 20. století měla Huť Poldi patentováno přes 300 značek ušlechtilých ocelí, které byly korozivzdorné, kyselinovzdorné, žáruvzdorné a žáropevné (Zeithammer 2017). VHK neovlivnila Huť Poldi takovým způsobem jako sousední Vojtěšskou huť. Poldovské huti se za celé období hospodářské krize nedostaly do červených čísel (Kovařík 1982). Dokonce si od obce Dubí v roce 1930 odkoupila pozemky, na kterých vybudovala sociální zařízení pro dělníky a další tovární halu. Obec pozemky prodala za podmínek, že podnik nechá na své náklady vybudovat komunikaci od průmyslového komplexu k vlakovému nádraží Dubí a komunikaci od obce Dubí k nově koupeným pozemkům (Zápisy ze zastupitelství obce Dubí 1930). Druhá světová válka významně pomohla Huti Poldi k rozvoji společnosti. Díky vojenským zakázkám musel podnik vystavět novou válcovnu, kovárnu, ocelárnu a rozšířena byla i železniční síť. Po druhé světové válce se všechny hutě v Kladně po znárodnění spojily v národní podnik SONP.

Obr. 6 Huť Poldi a vlakové nádraží Staré Kladno (konec 30. let 20. století)

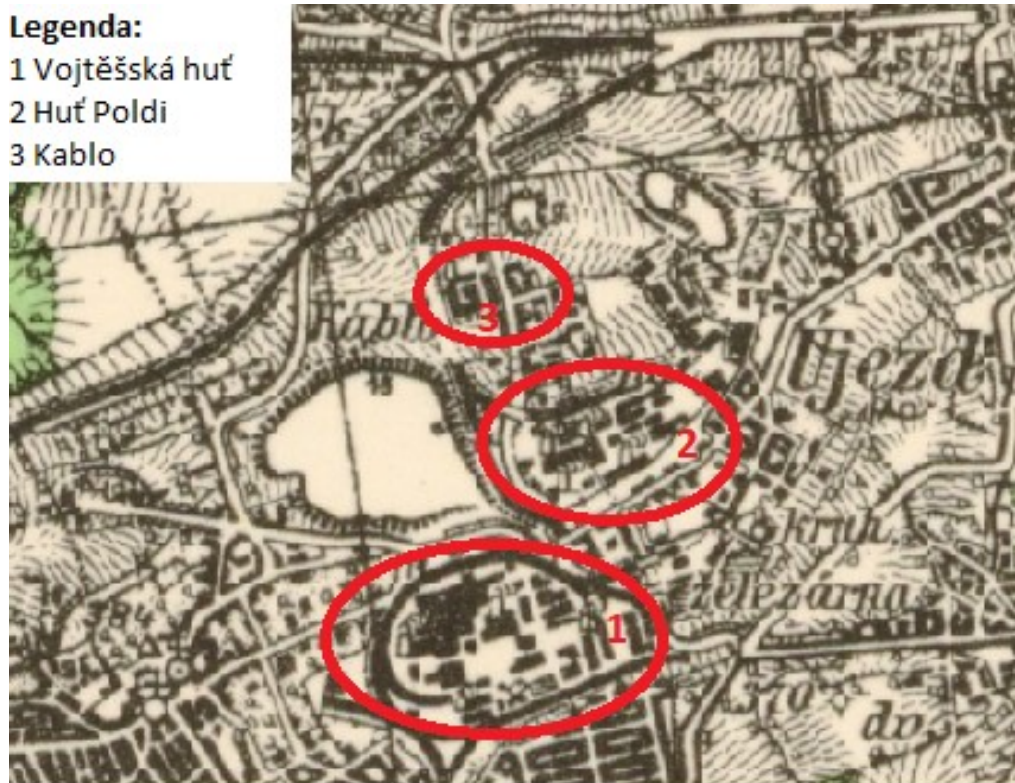
Zdroj: Zeithammer (2017)

S industrializací Kladenska úzce souvisela i společnost Kablo (nejprve Nordiske Kabel- og Traadfabriker A/S a v roce 1894 Nordisk Kabelfabrik). Podnik se vyvinul z mechanické dílny dolu Thinnfeldu. Velká poptávka po drátěných lanech ze strany černouhelných dolů zapříčinila rozšíření výroby. Rozrůstající se mechanické dílny se transformovaly v podnik Kablo, který byl založena v roce 1891 dánským podnikatelem Hansem Petrem Priorim (nkt.cz). Budování nových výrobních budov způsobil uzavření dolu Thinnfeld a demolici starých důlních staveb. Podnik byl díky kvalitní produkci světově konkurenceschopný. Do evropského trhu dodával sdělovací, síťové, podmořské kabely, silná a odolná lana (Mráz 1997).

Dělníci k přepravě do či ze zaměstnání využívali kyvadlovou dopravu, kterou zřizovali soukromníci, jež žádali obce o povolení koncese. „Josefa Černá z Hřebče žádá za udělení koncese k periodické dopravě osob autobusem na trati Hřebče – Dříň – Kladno, železářny – Poldina huť a zpět“ (Zápisy ze zastupitelství obce Dubí 1930).

Při tavení kovů dochází k odpadu v podobě strusky. Struska byla pomocí železničních vleček vyvážena na vzniklé haldy, které tak zásadně změnilu krajinu Kladenska. Vznikající haldy se především soustředily k nejbližším okolí průmyslové oblasti východ.

Obr. 7 Vojtěšská huť a Huť Poldi (Reambulovaná mapa III. vojenské mapování 1927)

Podkladová data: oldmaps.geolab, Reambulovaná mapa III. vojenské mapování (1927)

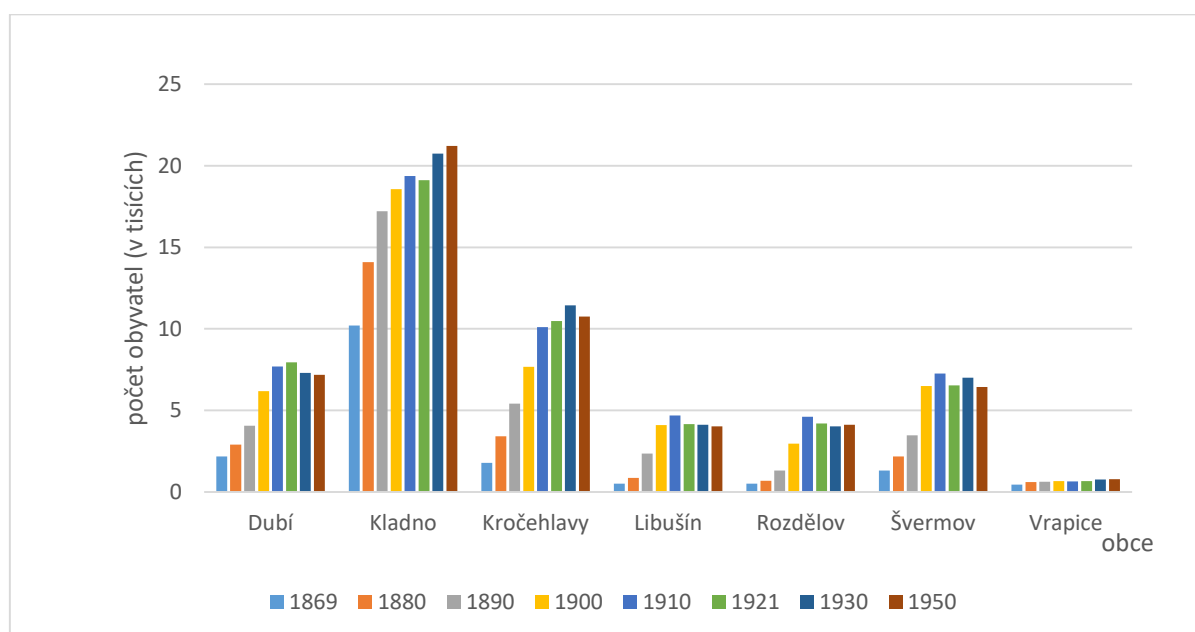
3 Vývoj obyvatelstva v letech 1869 až 1950

Počet obyvatel se na Kladensku zvyšoval již dříve, než se zde hodnotí data počínaje prvním věrohodným sčítáním obyvatelstva v roce 1869. Důvodem byla industrializace Kladenska, která vytvořila mnoho pracovních míst, jak v černouhelných dolech, tak i v dalších průmyslových podnicích (železárnách, ocelárnách a v kabelovnách). Z obr. 8 lze vyčíst dvě vlny přistěhovalectví. První vlna probíhala mezi lety 1869 a 1890, kdy se nově přistěhovalé dělnické rodiny soustřeďují především do bezprostředního zázemí města Kladna. Po vyčerpání volné půdy určené k zástavbě na katastrálním území města Kladna se zájem o pozemky přesunul do katastrů sídel v okolí města Kladna. Tento trend druhé vlny probíhal od devadesátých let 19. století a končil okolo roku 1910. Velký přírůstek v počtu obyvatel dělnického zaměstnání zapříčinil změnu sociálních struktur. V nově vzniklých částech obcí vzniklo mnoho hostinců, ve kterých se setkávali horníci a hutníci. Zároveň s nimi se zakládaly spolky, které pořádaly umělecké akce (Pospíšil 2017). Populačně rostly i obce v zázemí města Kladna. Jak vyplývá z obr. 8, tak v obci Dubí se počet obyvatel výrazně zvýšil. Výjimku tvořila sousední obec Vrapice, která nezaznamenala téměř žádný dramatický příliv

obyvatelstva, i když se mezi obcemi Dubí a Vrapice nacházelo velké množství černouhelných dolů. Důvod lze hledat v poloze obce, protože se obec Vrapice nemohla rozšiřovat do okolí. Ves totiž ležela v úzké části údolí Dřetovického potoka.

V období mezi lety 1930 a 1950 se počet obyvatel ve sledované oblasti ustálil. Počet přistěhovalých se zvýšil pouze v Kladně. Velká hospodářská krize ani druhá světová válka nikterak nezapříčinily odliv obyvatelstva, protože se jednalo o centrum průmyslu. Dělníci měli během VHK v jádrové oblasti větší šanci najít nějakou práci, proto se lidé z odlehlejších oblastí stěhovali blíže průmyslovému centru regionu.

Obr. 8 Vývoj počtu obyvatel v obcích Kladenska v letech 1869 až 1950

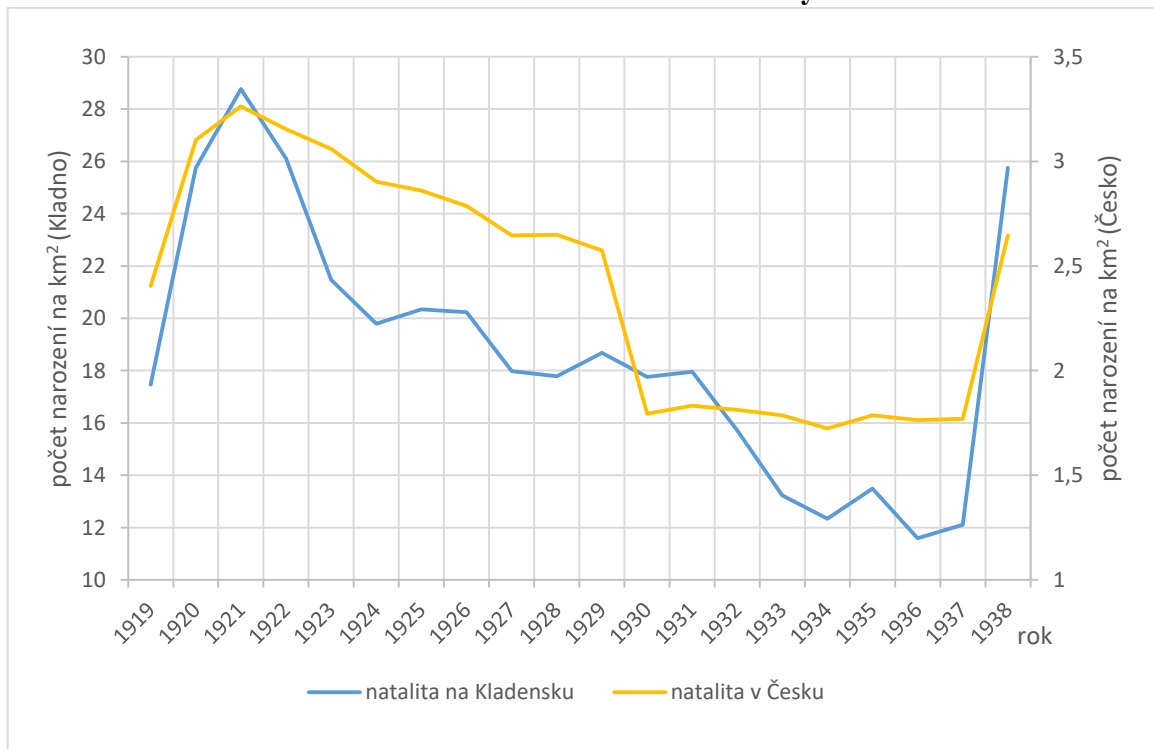

Zdroj: ČSÚ, sčítání obyvatelstva

Z obr. 9 lze vyčíst, že natalita pro Kladensko téměř kopíruje křivku natality pro Česko. Změna přichází mezi lety 1921 až 1922, kdy se na Kladensku rodí méně dětí, než je trend v Česku. Důvody lze hledat ve větších dopadech poválečné krize na Kladensko. Z obr. 8 dále vyplývá, že zatímco porodnost v Česku mezi lety 1922 až 1929 mírně stagnovala, tak porodnost na Kladensku měla větší výkyvy. Největší rozdíl v porodnosti na Kladensku a Česku lze vysledovat v roce 1924. Nejméně dětí se narodilo mezi lety 1922 a 1929 na Kladensku v roce 1928 (852 dětí).

Hospodářská krize se začala projevovat na Kladensku v porodnosti v roce 1932, v Česku již v roce 1930. V obou sledovaných územních jednotkách se natalita výrazně snížila. Ve srovnání s Českem se krize projevila na Kladensku o dva roky později. V Česku se od roku 1930, kdy nastal velký propad v porodnosti, natalita až do roku 1937 příliš nezměnila. Na Kladensku byla situace horší. Z obr. 9 vyplývá, že propad trval od roku 1932 až do roku 1937, s výjimkou v roce 1935. Rok 1938 byl pro obě sledovaná území významný, protože míra natality dosáhla hodnot z období před hospodářskou krizí.

Obr. 9 Natalita na Kladensku a v Česku v období mezi roky 1919 a 1938

Zdroj: ČSÚ, demografické ročenky

4 Vývoj Kladenska v letech 1869 až 1928

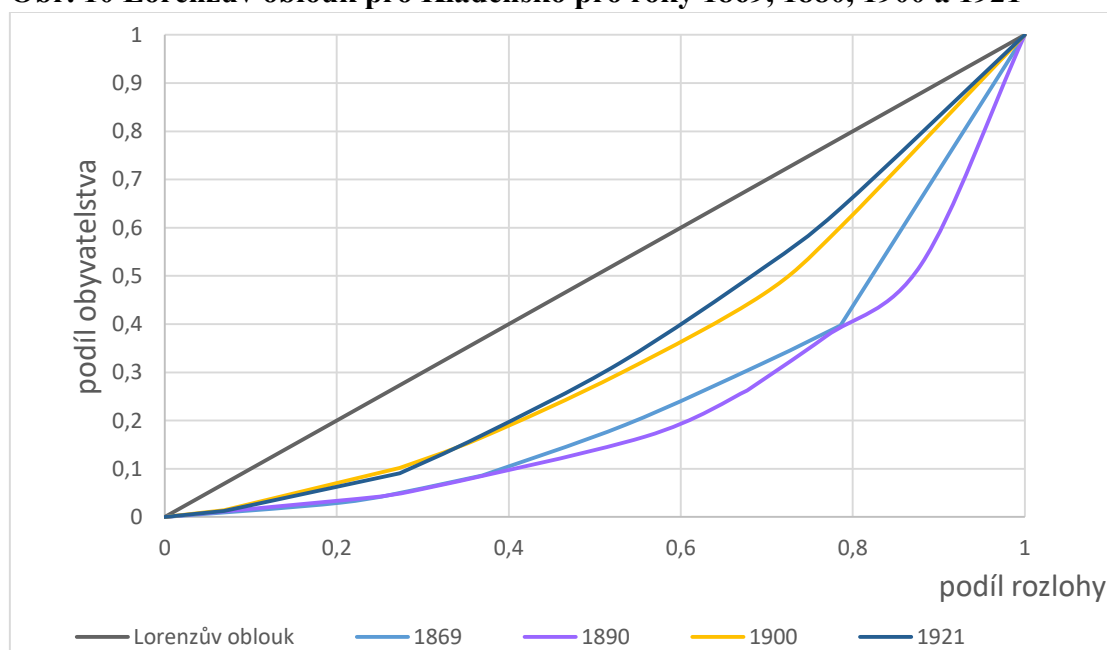
Dle Lorenzova oblouku (viz obr. 10) je zřejmé, že město Kladno v roce 1869 bylo největším centrem v regionu (viz obr. 11). V sídelní struktuře zájmového území chybějí středně velké obce.

Největší rozdíl v koncentraci obyvatelstva v obcích na Kladensku nastal na konci osmdesátých let 19. století, kdy se ve městě Kladně velmi zvýšil počet obyvatel (viz obr. 10), na rozdíl od ostatních sledovaných sídel, která populačně rostla pomaleji. Krajina Kladenska se ze zemědělské oblasti proměňuje na krajinu zastavěnou domy, průmyslovými areály a železničními tratěmi. Začala se rozvíjet i podpůrná řemesla, která potřebovaly jak doly, tak hutě (Voldráb 2009).

V průběhu dalších deseti let (1890 až 1900) se sousední malá sídla v okolí města Kladna začala rozšiřovat do krajiny více než město Kladno. Lze si to vysvětlit skutečností, že volná území pro stavbu domů v katastru Kladna byla vyčerpána, zatímco okolní sídla, jež se nacházela v jeho těsné blízkosti, se stala lukrativními lokalitami pro výstavbu domů či pronájem bytů.

Od začátku 20. století do konce dvacátých let se pak rozloha sídel příliš nezměnila. Obyvatelstvo bylo v území rozmístěno rovnoměrněji než v předchozích sledovaných letech.

Obr. 10 Lorenzův oblouk pro Kladensko pro roky 1869, 1880, 1900 a 1921

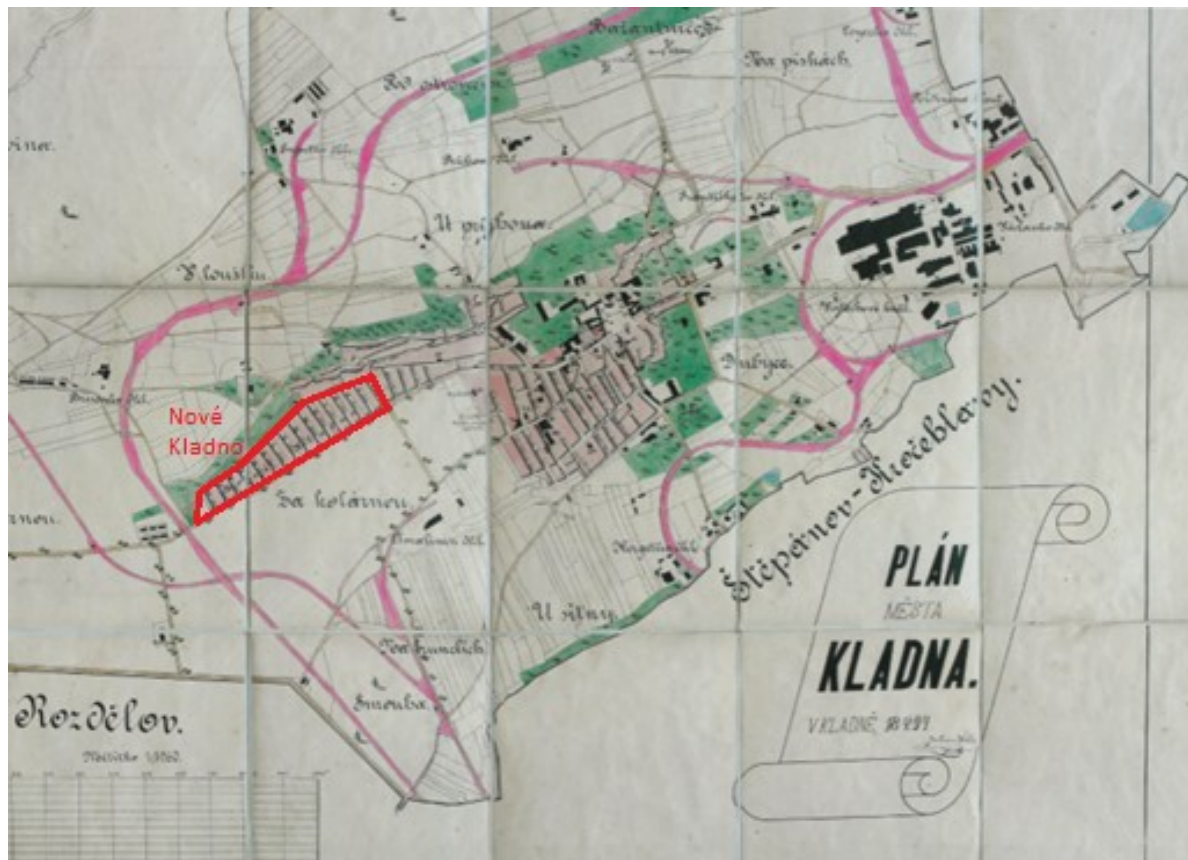
Zdroj: ČSÚ, sčítání obyvatelstva

Obr. 11 Kladno, II. vojenského mapování (1850)

Zdroj: oldmaps.geolab, II. vojenské mapování (1850)

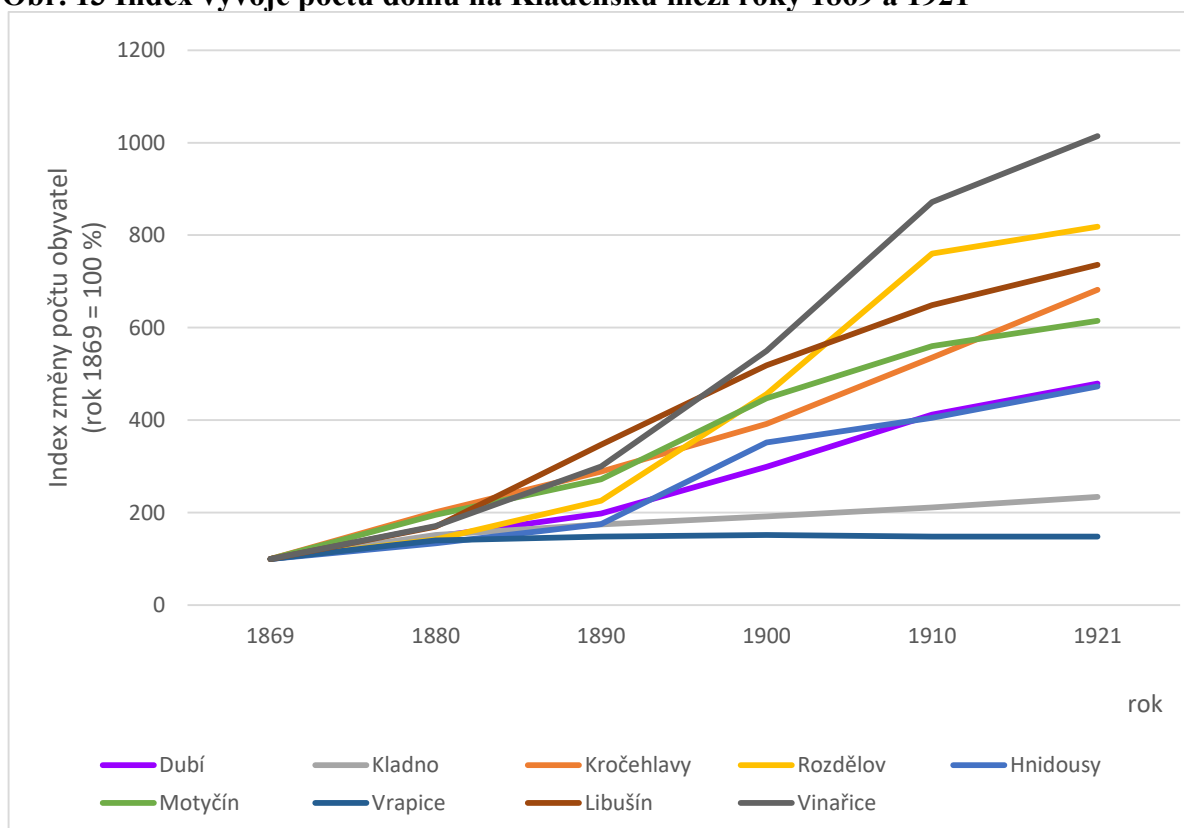
Obr. 12 Nové Kladno, Plán města Kladna (1894)

Zdroj: Semotanová, Žemlička, Šimůnek a kol. (2007)

Velký industriální rozvoj oblasti vytvořil mnoho pracovních míst, která vyvolala migraci do oblasti Kladenska a s ní i budování dělnických kolonií. V koloniích bydlely rodiny horníků, kovářů, zámečníků, strojívedců z vleček či drobných živnostníků. Důlní společnosti si vážily odborníků, a aby je mohly získat, nechávaly stavět speciální domy s komfortním vybavením. Poblíž téměř každého dolu vznikla nějaká kolonie (u dolů Bresson, Thinfeld, Engert, Průhon, Kübeck, Ronna, Mayrau a Scholler). Většina dělnických čtvrtí na katastru Kladna však byla asanována na konci šedesátých let 20. století a místo nich byly v sedmdesátých letech 20. století postaveny panelové domy.

Obr. 13 Index vývoje počtu domů na Kladensku mezi roky 1869 a 1921

Zdroj: ČSÚ, sčítání obyvatelstva

Zvyšující se počet obyvatel zapříčinil výstavbu rodinných domů, což znázorňuje obr. 13. Z uvedených hodnot vyplývá, že se ve všech sledovaných obcích zvyšoval počet domů. Z grafu jasně vyplývá, jak se v obci Vrapice, jako jediné ze sledovaných obcí, téměř nestavěly nové domy. Mezi lety 1900 a 1910 došlo ke zboření jednoho domu (z 53 domů na 52). Město Kladno vychází v grafu podobně jako obec Vrapice. Ve skutečnosti však realita byla jiná. Poněvadž v roce 1869 stálo v městě téměř 800 budov (= 100 %), tak výsledný přepočtení způsobil, že navýšení na téměř 1 900 budov nezpůsobil velký rozdíl. Největší rozdíl indexů z let 1869 a 1921 nastal u obce Vinařice. Při sčítání domů v roce 1869 měla obec 35 domů

a v roce 1921 se obec rozrostla na 106 domů. Při porovnání s městem Kladnem se tedy jedná o velice malý nárůst, avšak pro samotnou obec Vinařice se jedná o zásadní zastavění jejího katastru. Velká výstavba domů nastala v obci Kročehlavy (Kročehlavy s obcí Štěpánov), která se díky blízkosti Vojtěšské huti stala velice lukrativní. Z původních téměř 140 domů se obec rozrostla na více jak 1800 domů, které byly vystavěny v dělnických čtvrtí.

4.1 Nové Kladno

Ukázkovou dělnickou čtvrtí bylo (dnes již zaniklé) Nové Kladno (viz obr. 12 a příloha 1). Jeho výstavba začala v sedmdesátých letech 19. století a čtvrt' se rozkládala na ploše o rozloze 8 ha. Tvořilo jí celkem šestnáct ulic, které nenesly jména, ale po americkém vzoru dostaly čísla. Číslování začínalo od centra města (Nové náměstí, později Růžové náměstí, dnešní náměstí Svobody) a pokračovalo směrem k obci Rozdělov. Ulice byly navzájem rovnoběžné a kolmé k Dlouhé třídě (Denisova třída, Čermáková třída nebo dnes Československé armády). Na severozápadě Nové Kladno lemovala ulice Ořechovka. Postupně bylo v lokalitě postaveno 320 obytných domů. Přistěhovalí horníci neměli dostatek peněz na honosnější domy, proto se stavěli převážně jednopodlažní domky, kde žila celá rodina i s prarodiči (Pospíšil 2017). Každý domek měl malý dvorek, pod který byly svedeny odpady, protože čtvrt' nebyla připojena ke kanalizaci. Silnice v ulicích nebyly zpevněny po celou dobu existence čtvrti (asanace čtvrti začala 1967, viz obr. 15), ale chodníky město vydláždilo a zasadilo aleje stromů (viz obr. 14). V Novém Kladně chyběly sociální služby, docházelo se za nimi do centra města. To se změnilo po první světové válce, kdy v oblasti bývalého dolu Amálie město vybudovalo několik školských zařízení. V těsné blízkosti obyvatelé měli jen okresní nemocnici, která byla postavena v roce 1903 a nesla jméno po prvním primáři profesu Bohuslavu Niederlem (Veverková 2008).

Obr. 14 Fotografie šesté ulice v Novém Kladně na konci šedesátých let 20. století

Zdroj: Kladnominulé

Obr. 15 Fotografie Nového Kladna (2017)

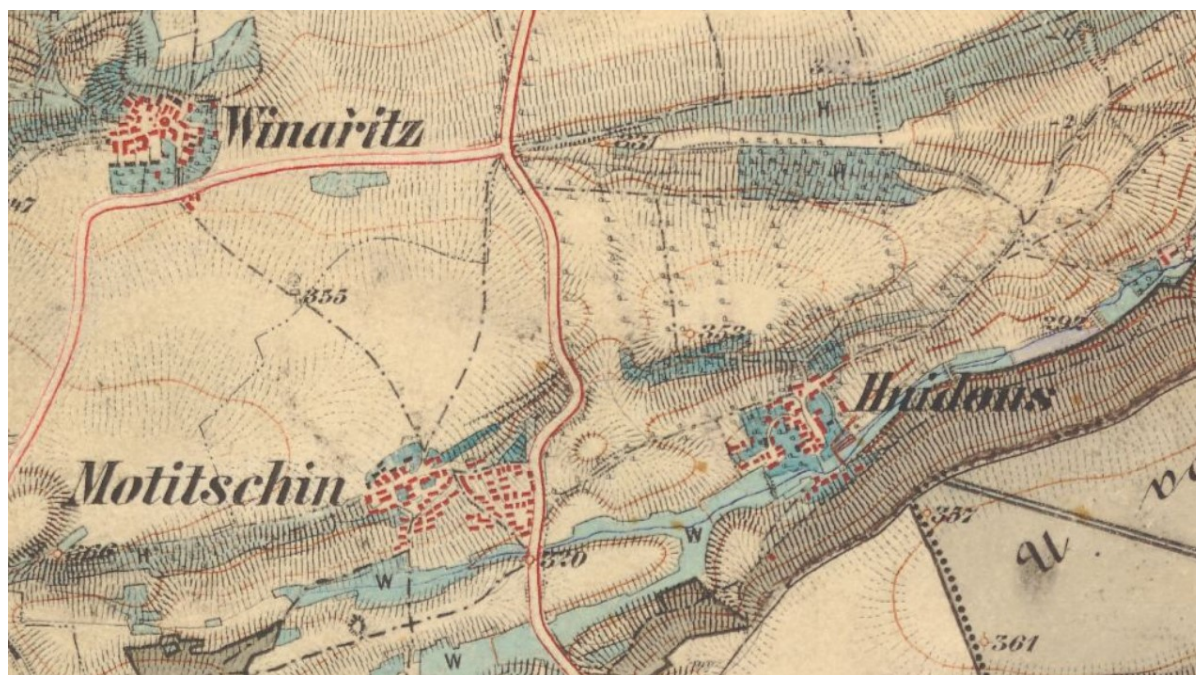
Zdroj: wikipedie

Obr. 16 Motyčín a Hnidousy, II. vojenského mapování (1850)

Zdroj: oldmaps.geolab, II. vojenské mapování (1850)

Obr. 17 Motyčín a Hnidousy, III. vojenského mapování (1881)

Zdroj: oldmaps.geolab, III. vojenské mapování (1881)

4.2 Motyčín a Hnidousy

Při výstavbě dělnických čtvrtí v obcích Motyčín a Hnidousy došlo k propojení obou vsí. Centra sídel byla od sebe vzdálená 1,1 km, přičemž mezi nimi vedla hlavní silnice směřující od Slaného do Kladna. Právě tato komunikace usnadňovala propojení sídel, poněvadž nově vzniklé čtvrti byly lokalizovány k ní. Obec Motyčín ležela blíže k zmiňované komunikaci, proto dělnické čtvrti vznikaly při historickém centru, zatímco první dělnická kolonie Hnidous (Nové Hnidousy, viz obr. 18) ležela od historického centra 760 m a sousedila s dělnickou čtvrtí obce Motyčín. Rychleji se začala rozvíjet obec Motyčín (viz obr. 16), ve které se dělnické domky, bez většího urbanistického plánování, začaly stavět dřív (v sedmdesátých letech 19. století), zatímco hnidouské dělnické kolonie se začaly stavět až na konci devadesátých let 19. století (viz obr. 17). Důsledkem růstu počtu obyvatel a tím i výstavby se Motyčín a Hnidousy propojily a v roce 1949 byly sloučeny do jedné vsi s novým názvem Švermov (Marek, Pavlík, Baďura 2013).

Obr. 18 Kolonie Nové Hnidousy (okolo roku 1908)

Zdroj: Zeithammer (2017)

4.3 Vilové čtvrti

Od začátku 20. století vznikaly v obci Kladno honosnější čtvrti jižně od Nového Kladna směrem k údolí Sítňá a západně od Růžového náměstí. Domy měly dvě patra (přízemí, patro a podkroví), přičemž domy při hlavních tazích bývaly v přízemí doplněny o obchody či pohostinství. Čtvrti vznikaly poblíž sebe. Vilová zástavba se začala stavět poblíž bývalého dolu Amálie (dolování 1862 až 1896). Tato čtvrť byla pojmenována Habešovna (viz příloha 1).

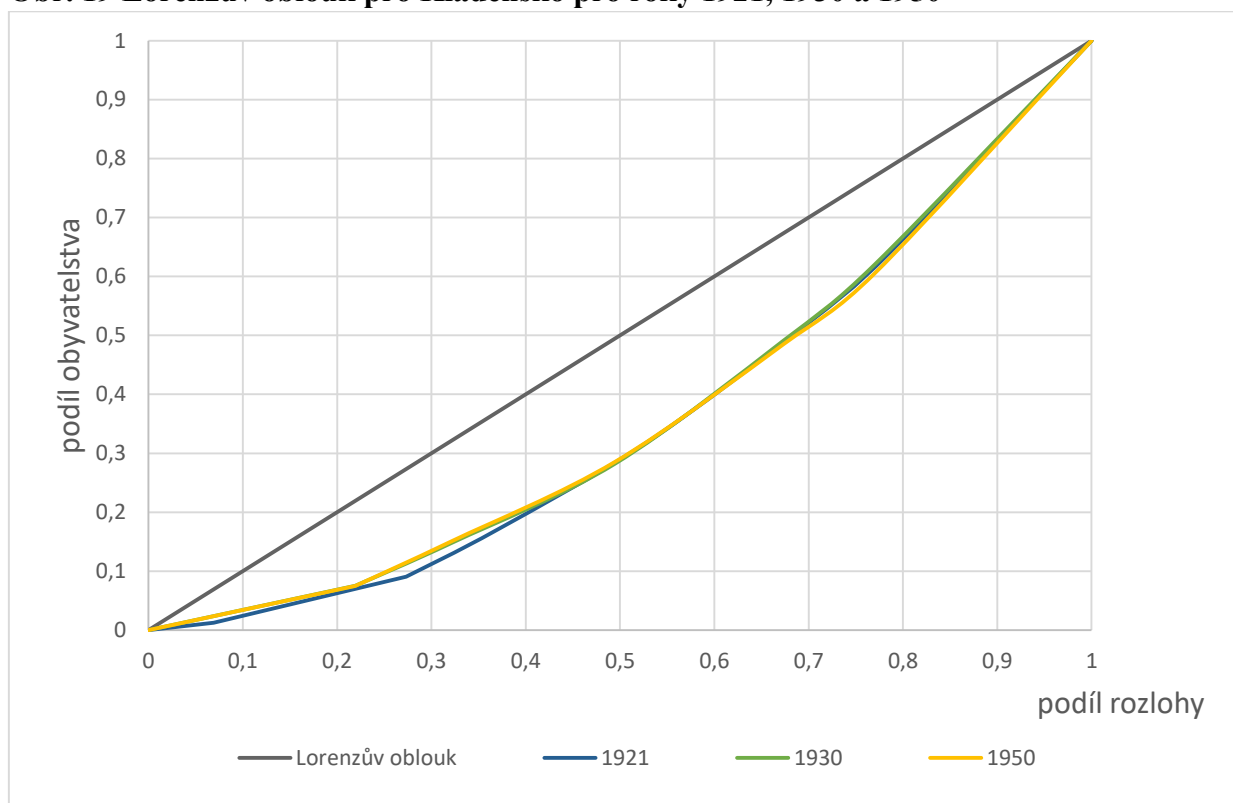
„Důležitým nástrojem meziválečného rozkvětu Kladna byl zákon č. 281/1919 sb. o státní podpoře stavebního ruchu spolu s pozdějšími úpravami a dodatky z let 1920 (č. 92), 1921 (č. 100) a 1927 (č. 44)“ (Semotanová, Žemlička, Šimůnek a kol. 2007, str 8). Na Habešovnu ve dvacátých letech navázalo sedm bloků vilek a činžovních domů. Dříve se lokalita jmenovala Za Kolárnou. Severozápadní část čtvrti navazovala na Čermákovu třídu (dřívější Dlouhá třída), která z hlediska sociální stratifikace oddělovala dva rozdílné světy dělníků a měšťanů. Mezi Habešovnou a oblastí Za Kolárnou město vystavělo sociální služby. Město zřídilo na místě bývalého dolu Amálie obecnou školu (1909), ke které o tři roky později obec ještě přistavěla druhou budovu (Stará Amálka). Poblíž Růžového náměstí (dnešní náměstí Svobody) město Kladno vybudovalo průmyslovou školu (1916). V únoru 1924 byl kolaudován Habrmanův dům, ve kterém město zřídilo dům sociální práce. Dům navazoval na průmyslovou školu, přesněji na byt ředitele.

Poblíž Zippeho kolonie (viz též kap. 2.1) vznikla ve dvacátých letech 20. století čtvrť Bresson. Jednalo se o smíšenou čtvrť, kde se prolínaly jak domky dělníků, tak i rodinné vilky. Celkem se v lokalitě postavilo 261 domků, z toho třetinu tvořily takzvané dvojdomky (Pospíšil 2017). Chudší dělnické domky byly lokalizovány poblíž dolu Bresson, který Společnost státní dráhy zavřela v roce 1905.

5 Vývoj Kladenska v období Velké hospodářské krize (1929 až 1938)

Vznik nových čtvrtí a masivní nárůst obyvatelstva na Kladensku vyvolal poptávku v oblasti školství, infrastruktury a sociálních služeb. Projekty se začaly plánovat v druhé polovině dvacátých let 20. století a jejich realizace probíhala v období hospodářské krize. Obce se proto musely zadlužit, aby mohly neodkladné projekty vybudovat.

Obr. 19 Lorenzův oblouk pro Kladensko pro roky 1921, 1930 a 1950

Zdroj: ČSÚ, sčítání obyvatelstva

Rozmístění obyvatelstva v území se v období krize téměř nezměnilo. Pouze v menších sídlech se snížil počet obyvatel. Došlo k určité stagnaci ve vývoji sídel. Obce se již nerozšiřovaly do okolní krajiny. Spíše se realizovaly plány z konce dvacátých let. Z obr. 19 lze vyčíst, že území nepostihl výrazný odliv obyvatelstva, i když došlo k velkému propouštění z dolů, železáren a služeb navázaných na ně (Zeithammer 2017).

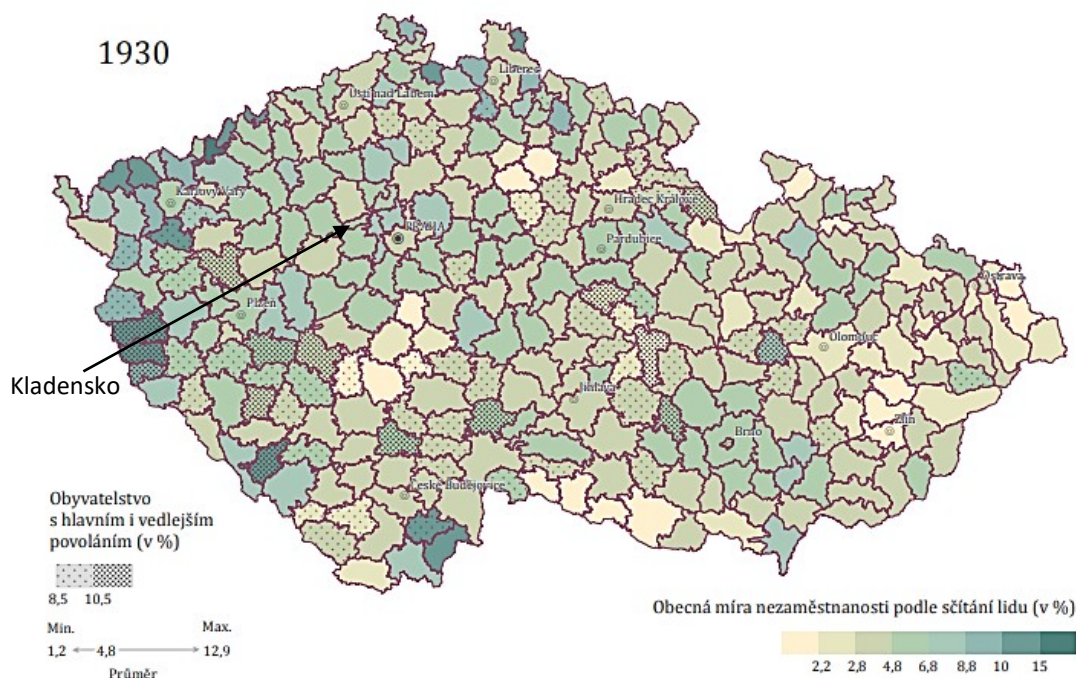
Hospodářská krize se začala v Československu projevovat nejdříve v odvětvích orientovaných na export. V roce 1930 se snížil počet vyvezených výrobků o 6 %, přičemž pokles v kovoprůmyslu byl 14,6 % (Kárník 2018). Vnitřní trh se zpomaloval především nižším odbytem zboží, který byl způsoben poklesem zaměstnanosti. Nejvíce zasaženým odvětvím se zprvu stalo zemědělství, které muselo cenou výrobků konkurovat na světovém trhu. Nízká

cena vedla ke snižování nákladů na průmyslové výrobky (Noha, Rákosník 2012). Nejvíce se krize projevila v roce 1933, kdy československý průmysl vyráběl o 56 % méně výrobků, než v roce 1929, přičemž nejvýrazněji se krize projevila ve strojírenském průmyslu. Výroba surového železa klesla o téměř tři třetiny a výroba surové oceli o více než dvě třetiny porovnáním s rokem 1929 (Kárník 2018).

Československá vláda věnovala velkou pozornost dělníkům jako největší sociální skupině. Socialistickým stranám se podařilo přijmout zákon o gentském systému, který prodlužoval vyplácení částky nezaměstnaným z 13 týdnů na 26 týdnů (Kárník 2018). Stát pomocí příspěvků dodával městům peníze na realizaci projektů takzvaných vyživovacích akcí a nouzové práce.

Hodnota nezaměstnanosti v roce 1930 byla v oblasti Kladenska, s porovnáním celého Česka, v průměru (viz obr. 20). Pokud porovnáme Kladensko například s Královým Dvorem, tak zjistíme, že nezaměstnanost v obou regionech ve středních Čechách nabývala podobných hodnot. Nalezneme však značný rozdíl, pokud porovnáme Kladensko a Ostravsko. Na Ostravsku byla totiž menší nezaměstnanost. Můžeme si to vykládat tím, že hutě na Ostravsku díky modernizaci dokázaly lépe konkurovat na trhu, než Pražská železářská společnost, která vlastnila podniky na Kladensku a v Králově Dvoře.

Obr. 20 Nezaměstnanost v soudních okresech Česka v roce 1930

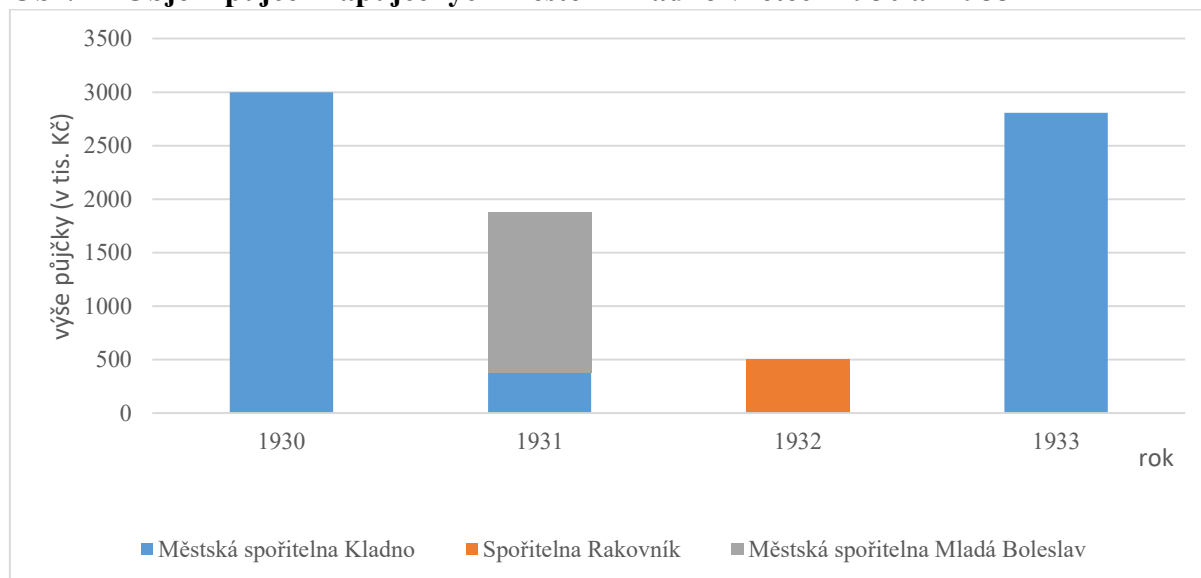
Zdroj: Historickygis.cz

5.1 Řešení krize v městě Kladno

V období hospodářské krize (1929 až 1938) se soukromé stavby přestaly stavět. Největším investorem výstavby se stalo město Kladno a Městská spořitelna Kladno. Obec vytvářela projekty, které realizovaly místní firmy zaměstnávající kladenské občany. Město si bralo úvěry a hypotéky (viz obr. 21), jejichž výše například v roce 1935 činila 5 961 286,- Kč (Zápisy ze zastupitelstva města Kladna 1935).

Největším projektem se stal městský vodovod, který měl zapojit nově vzniklé části (Bresson, Ostrovec, Tuchoraz a oblast u údolí Sítňá) do vodovodní infrastruktury. Město v polovině roku 1930 vypočítalo, že projekt bude stát přibližně 3,5 mil. Kč, které si následně půjčilo od Městské spořitelny Kladno (Zápisy ze zastupitelstva města Kladna 1931). Nová infrastruktura v sobě zahrnovala i nový vodojem, jenž byl postaven v roce 1933 poblíž městské části Letná.

Obr. 21 Objem půjček zapůjčených městem Kladno v letech 1930 až 1933

Zdroj: Zápisy ze zastupitelstva města Kladna (1935)

Město Kladno se potýkalo s nedostatkem levných bytů, proto se druhým velkým projektem města stala výstavba 4 činžovních domů „U Amálky“. Celková cena projektu byla vyčíslena na 2,5 mil. Kč. Vzniklo celkem 44 bytů a 8 míst pro drobné krámky. Domy sousedily s nově dostavěným školním areálem, kde se nacházela II. měšťanská škola chlapecká Na Amálce a Masarykova škola práce, jež byly dokončeny v roce 1930. Byt měl jeden obytný pokoj,

kuchyň a příslušenství. Určeny byly pro nezaměstnané, kterým město přispívalo na nájemné. Do domů se nájemníci začali stěhovat v roce 1930 (Semotanová, Žemlička, Šimůnek a kol. 2007).

Tab. 2 Počet zaměstnaných u Kladensko – Nučické dráhy v rozmezí let 1929 a 1938

Rok	Počet zaměstnanců	Počet směn	Průměrná mzda za směnu (Kč)
1929	535	174 296	45,28
1930	517	157 143	43,84
1931	461	137 216	44,08
1932	358	94 461	44,88
1933	291	81 006	43,52
1934	301	82 607	43,60
1935	319	92 185	40,24
1936	404	119 073	42,08
1937	482	144 396	43,60
1938	515	153 003	43,68

Zdroj: Zeithammer (2017)

Krize se na Kladensku projevila až v roce 1931, což je zřejmé z tab. 2. Tabulka kopíruje trend, který zaznamenaly téměř všechny podniky na Kladensku. Patrné je, že nejvíce krize dopadla na oblast v roce 1933 a trvala až do roku 1935 včetně. V roce 1936 se ekonomika zotavuje, což vedlo k zvyšování mzdy a přijímání nových zaměstnanců. Pozoruhodné je sledovat vývoj průměrné mzdy za směnu, která mezi roky 1930 a 1932 rostla. Můžeme si to vysvětlit tím, že podnik chtěl zachovat výši platů na úkor počtu zaměstnaných. Tento postup vedení obcí kritizovalo a doporučovalo nepropouštět dělníky (Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidous 1934).

Krize se projevila i v oblasti nabízených služeb. Jak vyplývá z tab. 3, nejvíce bylo postiženo odvětví oděvní a obuvnické, kdy mezi lety 1932 a 1935 zaniklo celkem 32 živností. Zajímavý je ovšem vývoj v potravinářském odvětví (řezníci, mlékaři a koloniální zboží), v němž počet živností vzrostl a na rozdíl od služeb poskytujících oděvy, jež patří mezi doplňkové, nabízí potravinářské odvětví základní zboží denní spotřeby. Důležitou roli u koloniálních prodejen hrál systém dávek, který podporoval nezaměstnané a chudé pomocí poukázek. Důležitost dávek si můžeme vysvětlit na příkladu cukrářů a hospodských (viz tab. 3), jejichž počet klesl, i když nijak výrazně.

Tab. 3 Vybrané živnosti v obci Kladno v letech 1922 až 1949

Živnost	1922	1932	1935	1949
cukráři	13	26	22	24
hostinští a výčepní piva	70	72	69	116
klempíři	8	8	9	3
koloniální zboží	26	36	44	23*
krejčí pánský	50	55	46	7
krejčí dámský	36	41	26	40
mlékaři	14	5	18	13
obuvníci	42	46	38	31
řezníci	20	42	50	50
stavitelé	12	14	16	4
truhláři	22	27	24	16

* Nejsou započítané provozovny Jednoty, kterých bylo 55.

Zdroj: Semotanová, Žemlička, Šimůnek a kol. (2007)

Město Kladno vytvářelo pro nezaměstnané nabídku takzvaných nouzových prací. V roce 1930 obec vynaložila ze svého rozpočtu téměř 300 000 Kč (viz tab. 4). Částkou 5 000 Kč přispěla na nouzové práce firma Kablo (Zápisy z městské rady města Kladna 1931). Spíše však radní využívali nezaměstnané při pracích na stavbách, které obec nechávala realizovat. Smlouvy s firmami, které zvítězily ve výběrových řízeních, nechali radní doplnit tak, že bylo stanoveno, kolik musí daná firma zaměstnat nezaměstnaných z obce Kladna. Při výstavbě 4 činžovních domů „U Amálky“ muselo být zaměstnáno 60 nezaměstnaných Kladeňáků (Zápisy ze zastupitelství města Kladna 1931).

V období krize bankovní domy již nechtěly půjčovat peníze obci, což se projevilo především po roce 1934, kdy město už neplánovalo žádné stavby. Městská spořitelna Kladno odmítla v roce 1931 půjčit částku 1,5 mil. Kč na výstavbu mateřské školy. Nakonec město sjednalo půjčku s Městskou spořitelnou v Mladé Boleslavi (viz obr. 21). Škrty v rozpočtu města se nevyhnuly ani příslibnému spolufinancování (v roce 1931, 25 000 Kč) stavby nové železniční stanice Kladno město, jež byla projektována u Nového Kladna. Nakonec město přislíbilo v roce 1934 10 000 Kč, které bude možné vyčlenit z rozpočtu až v roce 1935 (Zápisky ze zastupitelství města Kladna 1934).

Tab. 4 Nouzové práce v obci Kladno v roce 1930

Nouzové práce	Počet nezaměstnaných	Doba práce (v týdnech)	Vyplaceno na mzdách (v Kč)
Odvoz haldy Amálie	21	30	100 725,68
Úpravy ulic na Bressoně	17	24	70 874,71
Úpravy ulice před Městským domem	18	14	42 939,38
Úpravy prostranství	14	28	65 465,99
Kopání kanalizace u nemocnice	17	4	11 601,65

Zdroj: Zápisy ze zastupitelstva města Kladna (1931)

Městská rada plánovala v roce 1930 výstavbu Odborné školy pro ženská povolání. V červenci 1930 městské zastupitelstvo odhlasovalo odložení projektu výstavby školy, poněvadž nebyla v rozpočtu nalezena dostatečná suma peněz a město mělo přednější projekty, které bylo nutno vystavět (Zápisy ze zastupitelství města Kladna 1930).

Městská spořitelna v Kladně vyprojektovala plán na revitalizaci území po Brandově mlýně (viz obr. 22). V projektu byla navržena výstavba šesti činžovních domů, obchodní domy a nový okresní soud a zbourání stávajícího parního mlýnu Brand. Demolici, která začala v květnu 1932, provádělo okolo 40 nouzových dělníků (Zápisy z městské rady města Kladna 1932). Městská rada projekt podpořila a pozemek rozdělila na několik parcel. Spořitelna nakonec postavila zmiňované činžovní domy a na místě, kde měl stát okresní soud, se výstavba nerealizovala a parcely nejsou dodnes zastavěny.

Město pořádalo takzvané vyživovací akce, které byly určeny pro nezaměstnané, dorůstající mládež a žactvo, a to v období vždy od prosince do dubna. Akce byla financována z rozpočtu města a darovaných příspěvků (viz tab. 4). Město vypočítalo, že celá akce stála 16 000 Kč (Zápisy z městské rady města Kladna 1932). Denně kuchyně uvařily okolo tisíce obědů, které se nezaměstnaným a dorůstající mládeži vydávaly v Brandově mlýně. Pro děti do šesti let se obědy vydávaly v II. měšťanské školy chlapecké Na Amálce. Akci chtěla využít i blízká obec Rozdělov, která chtěla přičlenit své nezaměstnané. Rada města Kladna se však usnesla, že takové žádosti Kladenští nemohou vyhovět (Zápisy z městské rady města Kladna 1931). Celkem za čtyři měsíce v roce 1931 bylo rozdáno 150 000 obědů a již v roce 1934 přes 237 800 obědů (Zápisy z městské rady města Kladna 1934).

Obr. 22 Mlýn Brand

Legenda:

1 mlýn Brand

Podkladová data: Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně

Tab. 5 Darovaná suma peněz pro „Vyživovací akci“ v Kladně (1931 až 1934)

Dárci	darovaná částka (v Kč)	Rok
Městská spořitelna Kladno	100 000	1931
Huť Poldi	20 000	1931
Ministerstvo zásobování	20 000	1931
Občanská záložna	5 000	1933
Městská spořitelna Kladno	50 000	1933
Úředníci	45 000	1933
divadlo v Kladně	312,10	1933
sbírka po domech	12 000	1933
sbírka pro mládež	5 808	1934
Městská spořitelna Kladno	50 000	1934

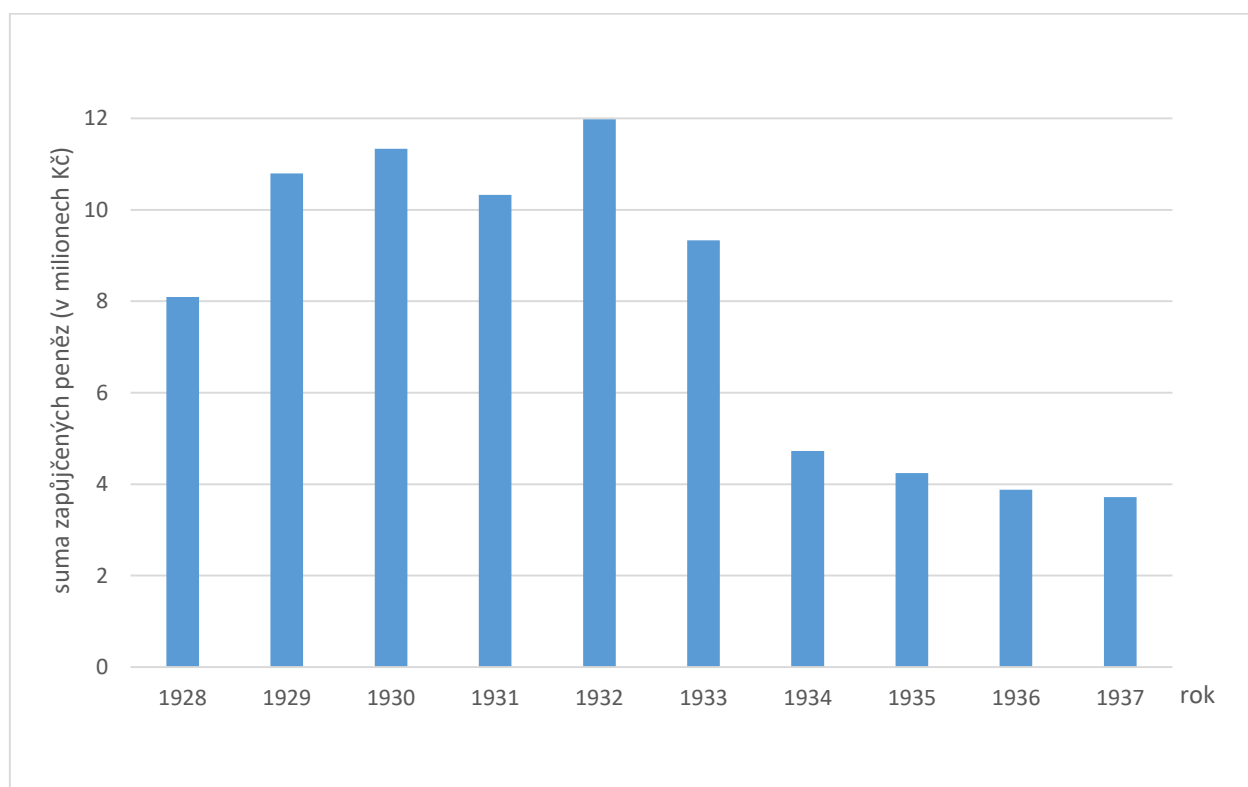
Zdroj: Zápisy ze zastupitelstva města Kladna (1931)

Chudinská a sociální komise městu doporučila, aby za nezaměstnané a chudé zaplatilo nájem. Jednalo se o významnou podporu, jež pomáhala rodinám, aby se nemusely z bytů vystěhovat. Komise předložila městské radě 13. října 1932 návrh k zaplacení nájmu v celkové výši více jak 3 500 Kč. (Zápisy z městské rady města Kladna 1932). Město financovalo podobné výdaje

z fondu, ve kterém se soustřeďovaly dary. Na začátku roku 1933 městská rada vyčlenila z rozpočtu města 11 000 Kč pro žadatele o uhrazení nájemného (Zápisy z městské rady města Kladna 1933).

Z obr. 23 lze vyčíst, jak si fyzické i právnické subjekty v období VHK půjčovaly peníze od Městské spořitelny v Kladně. Kladensko pocítilo pokles úvěrů v roce 1931. Můžeme si to vysvětlit i tím, že ještě v první polovině roku 1930 se krize tolik neprojevila a bylo potřeba zafinancovat projekty, které se vytvářely ještě před vypuknutím krize. Zatímco v roce 1931 (viz obr. 23) lze zaznamenat určitou stagnaci. Přednostně bylo potřeba dokončit pouze urgentní projekty. Především v roce 1932 se zapůjčil největší objem peněz, který byl zprostředkován prostřednictvím Městské spořitelny Kladno. Můžeme si to vysvětlit tím, že obyvatelé Kladenska již pocítili nižší rozpočet rodiny a potřebovali si proto rozpočty navýšit, aby mohli umořit pohledávky, které potřebovali splatit. Zajímavostí však je, že Městská spořitelna v Kladně odmítla v roce 1932 půjčit městu Kladno 500 000 Kč, přičemž o rok později (1933) město uzavřelo se spořitelnou úvěr v rozsahu téměř 3 mil. Kč (viz obr. 23).

Obr. 23 Zápůjčky v Městské spořitelně Kladno v letech 1928 až 1937

Zdroj: Ročenka Městské spořitelny Kladno

Jak je parné z obr. 23, tak rok 1934 byl rokem zlomovým, kdy se s ročním posunem projevila krize v bankovníctví nejvíce. Lidé již nedosáhli na uzavření úvěrů kvůli podmínkám. Ani město Kladno (viz obr. 21) neuzavřelo žádný další úvěr, poněvadž Městská spořitelna Kladno se obávala případného nesplácení finančních prostředků.

Zajímavým projektem kladenských radních se stalo „Velké Kladno“. Jednalo se o sloučení obcí Kladno, Dubí, Újezd pod Kladnem, Dříň a Kročehlavy. Obec Kladno si tím slibovala větší příjmy do pokladny města a levnější vodu. Ovšem ostatní obce, jichž se projekt týkal, byly zásadně proti. V zápisech z obecního zastupitelstva obce Dubí se píše že „Kladno chce získati obec Dubí hlavně z důvodu toho, že obec Dubí má vysoké předpisy zvláštní daně výdělkové a že by získalo naši vodu [...] nemělo by pro naši obec zcela žádných výhod, naopak poplatnictvo naše bylo by zatíženo velkým počtem dávek, které Kladno vymáhá“ (Zápisy ze zastupitelství města Kladna, protokol ze 4. dubna 1930).

5.2 Řešení krize v obci Dubí

Obec Dubí, středně velká obec, zastávalo několik služeb pro malé okolní obce (Újezd pod Kladnem, Dříň a Vrapice). Obec byla hospodářskou krizí zcela ochromena a neprojektovala téměř žádné plány. Dokonce nebylo schopno platit městu Kladnu poplatky za využívání jejich škol žáky z Dubí a Újezdu (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1936).

Obec neměla dostatek volných ploch, které by byly určeny pro stavby domů a tak v roce 1930 bylo povoleno rozparcelovat 6 pozemků pana Václava Bartoše (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1930).

Poldina Huť žádala obec v roce 1930 o odkup 11 obecních pozemků. Za pozemek určený jako pastva platila huť městu v průměru 30 Kč za 1 m². Za umožněný prodej musela Poldina huť vybudovat dvě komunikace (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1930). Obec za kladné vyřízení dostala finanční obnos na stavbu činžovního obecního domu. V témže roce požádal o odkup městského pozemku František Souček, avšak jeho pozemek byl prodáván za 10 Kč za m² (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1930). Můžeme si to vysvětlit tím, že pozemky, které si kupovala huť, byly určeny pro průmyslové zastavění a sousedily s podnikem Poldi. Proto mohla obec zvýšit cenu, protože jinak by se podnik Poldi nemohl rozrůstat. Zatímco pozemek, který si kupoval pan Souček, nemohl být prodán za stejný obnos, protože by byl téměř neprodejný.

Obce Dubí a Újezd pod Kladnem neměly na svém území žádnou školu a školáci museli chodit denně do školy kladenské (45 minut chůze) či vrapické (20 minut chůze), kterou musela obec Dubí dotovat. V rozmezí let 1919 a 1931 zaplatila obec na školních dávkách necelých 2,5 mil. Kč (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1931). V roce 1931 byl vyprojektován plán na stavbu obecné a měšťanské školy v Dubí, kterou by navštěvovaly i děti z Újezda. Projekt byl vypočítán na 3 mil. Kč. Nakonec nebyl realizován pro nedostatek financí, poněvadž jim bankovní domy neschválily žádost o zápůjčku, a proto městská rada seškrtila projekt a půjčila si od Městské spořitelny v Kladně 1,5 mil Kč (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1934).

Pro nezaměstnané konala Obec nouzové práce, na které pobírala od státu dávky. Nezaměstnaní prováděli od roku 1930 úpravy silnic a chodníků, výkop kanalizace, nástavbu I. patra v obecním domě, čištění stok (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1931). V roce 1931 žádalo měsíčně přibližně 30 obyvatel o příspěvek většinou na činži či nouzovou výpomoc. V roce 1934 jich bylo měsíčně již průměrně 80 (Zápisy ze zastupitelstva obce Dubí 1931 až 1934).

5.3 Řešení krize v obci Hnidousy

Obec Hnidousy patřila mezi menší obce. Ležela na strategickém místě mezi několika černouhelnými doly a zástavba obce volně přecházela v obec Motyčín.

Nedostatek levných bytů, podobně jako v obcích Kladno a Dubí, řešili radní obce Hnidousy výstavbou nového obytného domu o 26 místnostech. Dle stavebního výboru byly náklady na projekt vypočítány na 1,2 mil. Kč. Z rozpočtu obce radní vyčlenili více než 540 000 Kč a dalších 600 000 Kč si obec vypůjčila u Ústřední sociální pojišťovny v Praze (Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy 1930).

Obec byla poměrně zadlužená, proto se v srpnu 1931 rozhodlo rozparcelovat obecní pozemek, který obec prodávala bez vodovodní přípojky a studny za 6 Kč za jeden sáh a pozemek s vodovodní přípojkou za 14 Kč za jeden sáh (plus 8 Kč za uzavření smlouvy). Celkem prodej 66 parcel (viz příloha 2) vynesl obci téměř 160 000 Kč (Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy 1931).

Největším projektem obce se stala přístavba městské školy, jež se nachází u silnice vedoucí od Kladna do Velvar. Projekt byl plánován ještě před krizí, avšak realizoval se až v období hospodářské krize. Obecní rozpočet v roce 1930 počítal s výdajem 2,5 mil. Kč.

Pro nezaměstnané obec Hnidousy přispívala od roku 1931 měsíčně 80 Kč a v rámci takzvané vyživovací akce dostávaly rodiny nezaměstnaných každý den vydatnou hustou polévku. Obec předepsala poplatky za zábavu, z nichž poté hradila náklady spojené s vyživovací akcí (viz tab. 6).

Tab. 6 Poplatky za zábavu v obci Hnidousy pro rok 1931

Zábavy platící příspěvky	Příspěvek (Kč)
Taneční zábava	30
Fotbalový zápas	20
Odpolední biograf	10
Večerní biograf	15

Zdroj: Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy (1931)

Při rekonstrukci elektrovodné sítě bylo nutné vybudovat novou transformační stanici, díky níž by nebyla obec závislá na obci Motyčín. Celkový projekt vyčíslila radnice na 75 000 Kč, které si Hnidouští půjčili od Městské spořitelny Kladno. V srpnu 1933 vypověděla obec Hnidousy obci Motyčín smlouvu na odběr elektrické energie. V témže roce podepsala obec smlouvu o odebírání elektrického proudu s akciovou společností Kamenouhelné doly. Elektrický proud byl odebírán z dolu Kúbeck po dobu deseti let (Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy 1933). V roce 1935 si vzala obec úvěr ve výši 73 000 Kč od Občanské záložny v Hnidousích na rozšíření vodovodní infrastruktury. Navíc si obec musela vypůjčit dalších 80 000 Kč u Občanské záložny v Hnidousích na koupi 400 kusů vodoměrů. Obec měla v plánu, že při výstavbě zaměstná všechny své nezaměstnané, kteří by tak měli práci na delší dobu. Obec by ovšem nemělo dostatek financí na jejich platy.

Kvůli neschopnosti splácet obecní dluhy musela obec přistoupit k zavedením poplatků, které se začaly vybírat v roce 1934. Toto rozhodnutí tvrdě dopadlo na obyvatelstvo. Nezaměstnaní poslali starostovi obce Hnidousy otevřený dopis, ve kterém žádají, aby starosta jednal s dolem

Rónna, aby nedocházelo k propouštění dalších horníků (Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy 1934). Horníků se zastal i komunistický deník *Dělnické listy*. Obec Hnidousy vybrala na nových dávkách za rok 1934 50 000 Kč. Obec měla i přesto problém se splácením, proto městská rada požádala Zemský výbor v Praze o úpravu 11 dluhů v celkové částce téměř 790 000 Kč (viz tab. 7). Zároveň s tím si obec vzala úvěr, aby mohla splatit 13 úvěrů o celkové výši téměř 880 000 Kč (Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy 1935).

Tab. 7 Úpravy vybraných dluhů obce Hnidousy z roku 1935

Úvěrný ústav	Původní zápůjčka	Stav ke dni 31. 12. 1935 (v Kč)
Obecní záložna ve Slaném	393 000	248 316
Obecní záložna v Hnidousích	158 000	140 250
Zemská banka Praha	676 000	363 761
Městská spořitelna Kladno	40 000	37 489
Celkem	1 267 000	789 817

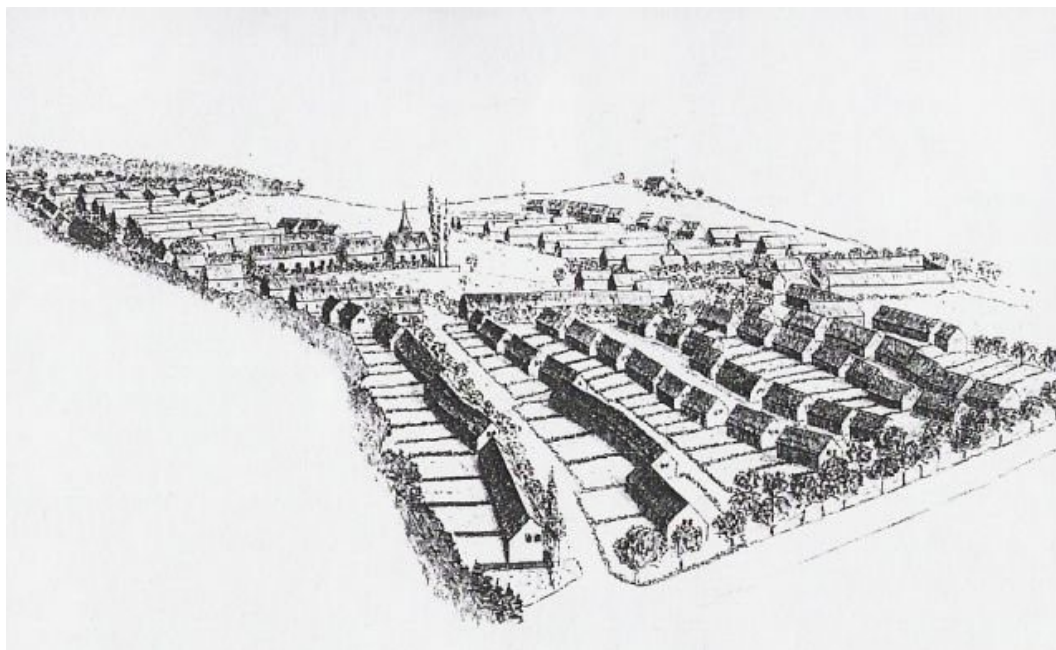
Zdroj: Zápisy ze zastupitelstva obce Hnidousy (1934)

6 Vývoj Kladenska v letech 1939 až 1948

Během okupace Česka nacistickým Německem došlo v roce 1940 ke vzniku takzvaného Velkého Kladna, během kterého se připojilo k městu Kladno jeho nejbližší okolí (Rozdělov, Kročehlavy, Dříň, Dubí a Újezd pod Kladnem) (viz příloha 3). V březnu 1939 vznikl spolek průmyslníků „Siedlungsgemeinschaft“ (Huť Poldi, PŽS, Kablo a Anglicko – České kamenouhelné těžárstvo), jednání spolku se účastnili zástupci obce a vedoucí místní pobočky NSDAP (Kovařík 2002). Spolek nechal realizovat ucelený urbanistický plán pro takzvané Velké Kladno. Počítalo se s výstavbou nových jednotných dělnických kolonií (dvojdomy saského typu) o počtu 600 bytových jednotek (viz obr 24). V požadavcích dále bylo uvedeno, že studie musí zahrnovat stranický dům NSDAP (s dominantní věží), dům pro Hitlerjugend, mateřskou školu, základní školu o počtu 12 tříd, měšťanskou školu o 6 třídách a závodní učňovskou školu pro Poldiny hutě, závodní hotel a hostinec. Na vytvoření projektu reprezentativního centra čtvrti byla vypsána soutěž, avšak nebyla veřejná, nýbrž se Poldina huť obrátila na pěti zkušných architektů (viz příloha 4 a 5). Soutěž vyhrál prof. Diez-Brandiho, druhý skončil plán prof. Josta a třetí místo prof. Leo (Kovařík 2002). Nově

vyprojektovaná městská část, která nesla pojmenování Siedlung, byla lokalizována mezi Kladnem a Kročehavou, čímž by se propojily dvě části města.

Obr. 24 Původní návrh čtvrti Siedlung architekta Knappa z roku 1939

Zdroj: Kovařík (2002)

Náklady na realizaci projektu byly pro většinu členů spolku nepředstavitelné. Proto se celý projekt nakonec nerealizoval. Pouze Poldiny hutě, v projektu takzvaném Poldisiedlung, nechalo postavit v roce 1939 celkem 77 domů (viz obr. 25) dle saského typu (původně Poldiny hutě plánovaly postavit 120 domů). Slavnostní předání proběhlo v květnu 1942, při kterém bylo dostavěno 52 domů, a zbylých 25 domů ještě bylo budováno (Kladenské noviny 1942). Mezi čtvrtí a Kladnem se mělo v údolí Sítná vybudovat sportoviště a místa pro odpočinek.

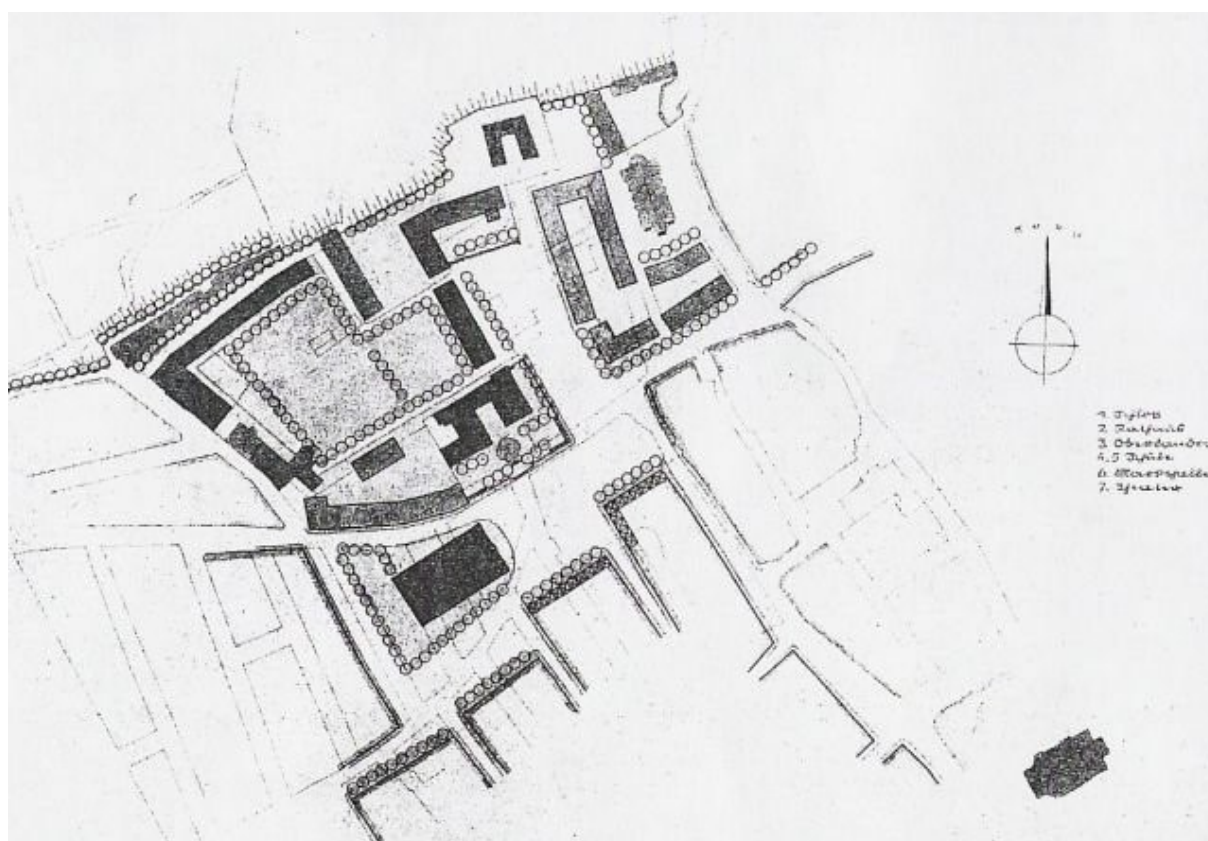
Plánovací komise pro hlavní město Prahu, do jejíž kompetence Kladno spadalo, představila plánovací komise plán na přestavbu Náměstí starosty Pavla (za okupace Hlavní náměstí), přičemž návrh vyprojektoval architekt Knapp. Zachovat se měl kostel na náměstí a zámeček za kostelem. Ostatní stavby se měly nechat strhnout, na jejich místě se měly postavit nové budovy, a tím by došlo k zastavění původní náměstí. Nově by tak vzniklo náměstí do tvaru písmene L, které bylo od starého náměstí posunuto blíže k Růžovému náměstí (viz obr 26). Projekt nebyl realizován, poněvadž byl nedostatek finančních zdrojů kvůli válce, proto vešlo v platnost vládní nařízení (č. 166/1941 sb.), které zakazovalo výstavbu novostaveb do doby, než skončí válka. Stavět se směly jen říšské veřejné stavby a stavby hospodářsko – politické prospěšné do výše 5 000 marek (067.cz).

Obr. 25 Poldisiedlung (1939)

Zdroj: 067.cz

Obr. 26 Plán Hlavního náměstí v Kladně z roku 1942

Zdroj: Kovařík (2002)

Po skončení války se takzvané Velké Kladno rozpadlo a kompetence jednotlivých obcí se opět vrátily, jako tomu bylo před druhou světovou válkou. Avšak již v roce 1948 došlo k opětovnému připojení obcí.

7 Závěr

Kladensko se díky průmyslové revoluci stalo významným průmyslovým jádrem nejen středních Čech, ale i monarchie a Československa. Těžba černého uhlí a vytvářející se těžký průmysl žádaly velké nároky na počet zaměstnanců, což byl hlavní faktor pro přistěhované rodiny dělníků, kteří se do Kladenska stěhovali a vytvářeli si nový domov.

Rozvoj černouhelných dolů umocnilo napojení dolů na státní železnici v Kralupech nad Vltavou, čímž byl zajištěn větší odbyt vytěženého uhlí. Železnice hrála důležitou roli i v těžkém průmyslu. Z nedalekých Nučic dováželi do železáren a oceláren železnou rudu. Zároveň se železniční vlečky využívaly při vývozu strusky, čímž vzniklo v nejbližším okolí průmyslové oblasti východ několik hald. Napojení východní průmyslové oblasti na trať směřující do Kralup nad Vltavou vytvořilo lukrativnější oblast, což vedlo ke koncentraci firem orientujících se na těžký a těžební průmysl. Mezi obcemi Kladno, Dubí a Hnidousy vznikla průmyslová oblast, která zaměstnávala značnou část obyvatel Kladenska. Významnými zaměstnavateli se stala Vojtěšská huť a Huť Poldi společně s kabelářskou firmou Kablo.

V roce 1869 žilo na Kladensku necelých 17 000 obyvatel. Během industrializace se počet obyvatel zvednul na necelých 55 500 obyvatel v roce 1930. Nejdříve se noví obyvatelé Kladenska soustředili především do města Kladna. V devadesátých letech 19. století byla kapacita volných ploch pro výstavbu nových dělnických čtvrtí v městě Kladně vyčerpána, ovšem okolní obce v nejbližším okolí města Kladna neměly svou kapacitu vyčerpanou, a proto se začali noví obyvatelé Kladenska stěhovat tam.

Vytvořená pracovní místa vyvolala urbanizaci Kladenska, což vedlo k velké změně využívání krajiny na Kladensku. Obce a průmyslové podniky se svou zástavbou rozšiřovaly na úkor zemědělských ploch, luk a lesů, čímž se původní zemědělský charakter Kladenska změnil v průmyslově – městskou oblast. Změnil se i život obyvatel, kteří ještě před industrializací se řídili denním chodem Slunce. Po industrializaci se život obyvatel odvíjel podle směn v průmyslových závodech, které se oznamovaly troubením sirén. S novými čtvrtěmi vznikaly i nová pohostinství, ve kterých trávili především dělníci svůj volný čas s přáteli z práce. V obcích, které do šedesátých let 19. století tvořily převážně vsi okolo návsi, se vytvářely zcela nové kolonie s pravidelnou sítí ulic poblíž významné komunikace či poblíž dolů nebo fabrik.

Hospodářská krize téměř zcela zastavila růst zástavby. Počet obyvatel neklesl, pouze se v regionu Kladna přesunulo centrum Kladenska do blízkého okolí města Kladna. Nejlépe zvládala krizi vybraná obec Hnidousy, která dokázala získat finanční úvěry na své projekty a dokázala rozprodat nepotřebný majetek. Navíc neměla tolik nezaměstnaných, poněvadž Hnidouští nebyli závislí na jednom pracovním odvětví. Z příspěvků od státu, poplatků a obecního rozpočtu se dokázala obec postarat o své nezaměstnané, kterým vyvažovala, zaměstnávala je a šatila. Město Kladno pocítilo krizi více. Jakožto největší obec na Kladensku měla nejvíce nezaměstnaných. Ti byli stejně jako v okolních sídlech zapojeni do takzvané vyživovací akce a do akce nouzových prací. Město navíc konalo několik sbírkových akcí a zaměstnávalo nezaměstnané při výstavbě obecních projektů. Nejhorší pocítily krizi obyvatelé sídla Dubí, jehož obyvatelé byli zaměstnáni především v černouhelných dolech či hutích.

Pražská železářská společnost nedokázala tolik čelit konkurenci, poněvadž zanedbávala modernizaci provozu ve dvacátých letech 20. století, což vedlo v období hospodářské krize k zastavení provozu ve Vojtěšských hutích. Této chyby se vyvarovala Poldina huť, která i přes nižší příjmy, propouštění zaměstnanců dokázala svůj podnik modernizovat a dokonce rozšiřovat výrobní haly. Oživení průmyslu nastalo při přípravě na světový válečný konflikt, což vyvolalo větší poptávku po kovových a ocelových výrobcích. Vojtěšské hutě sice znovu zažehly, ale až do svého zániku (znárodnění a sloužení s Hutí Poldi v roce 1948) byla stále zadlužená.

V období nacistické okupace měla plánovací komise pro hlavní město Kladno velké plány s Kladenskem jako s průmyslovým centrem středních Čech. Ovšem kvůli nedostatku peněz, které byly potřeba na financování války, se projekty neuskutečnily, až na Poldisiedlung, který financovala Poldina huť.

Kladensko je důkazem industriální oblasti, která se nejdříve bez velkého plánování začala dynamicky zalidňovat. Rozvoj území byl téměř vyčerpán na konci dvacátých let, ovšem hospodářská krize zasáhla rychleji a Kladensko se začalo rozvíjet až v padesátých letech 20. století.

Seznam použité literatury

HLAVAČKA, M. (1990): Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.

HOTOVÝ, J. (1990): Dějiny koksování kladenského uhlí v letech 1855 až 1989. Nakladatelství Poldi SONP, Kladno.

KÁRNÍK, Z. (2018): České země v éře první republiky - Československo v krizi v ohrožení (1930 – 1935). Libri, Praha.

KRAJNÍK, S., POSPÍŠIL, Z. (1985): Kladensko. Středočeské nakladatelství, Praha.

KOVAŘÍK, J. (1982): Proměny: z historie kladenských hutí. Nakladatelství Poldi SONP, Kladno.

KOVAŘÍK, J. (2002): Německé plány na přestavbu Kladna (1939 – 1942). In: Slánský obzor, 2002, roč. 10, Slaný.

MAJER, J., RASL, Z., ČERNÝ, K. (1987): Technické památky Středočeského kraje. Vydavatel Propagační tvorba, Praha.

MAREK, P., PAVLÍK, J., BAŽURA, F. (2013): 100 let kostela sv. Mikuláše v Hnidousích. Římskokatolická farnost u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladně, Kladno.

MELICHAR, K. (2011): První parní uhelná dráha na Kladensku. In: Hornický zpravodaj. Klub přátel hornických tradic, č. 1, Kladno.

MRÁZ, V. (1997): Kablo Kladno, a.s. 1865-1997. Nakladatelství Kablo, Kladno.

NOHA, J., RÁKOSNÍK, J. (2012): Kapitalismus na kolenou - Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929-1934. Auditorium, Praha.

OPLUŠTIL, S. (2006): Dobývání uhlí na Kladensku. Kartis, Ostrava.

POSPÍŠIL, Z. (2017): Průvodce historií kladenských hostinců. Díl II. – Nové Kladno, Podprůhon, Rozdělov. Halda, Kladno.

SEIFERT, J., KOVAŘÍK, J. (2013): Doly, hutě a Kladno. Nakladatelství Josef Ženka, Kladno.

SEMOTANOVÁ, E., ŽEMLIČKA, J., ŠIMŮNEK, R. a kol. (2007): Kladno. Historický atlas měst České republiky, sv. 17. Historický ústav Akademie věd ČR, Praha.

SLAVÍK, J. (2006): Dobývání uhlí na Kladensku. Kartis, Ostrava.

VEVERKOVÁ, I. (2008): Zmizelé Čechy: Kladno. Paseka, Litomyšl.

VOLDRÁB, T. (2009): Koksovna Vojtěšské huti. Hornický zpravodaj. Kladno: Klub přátel hornických tradic, č. 2. Kladno.

ZEITHAAMMER, K. (2017): Kladensko – Nučická dráha. Nakladatelství RCH, Praha.

Seznam použitých internetových portálů

067.cz, Poldisiedlung. Dostupné z: <https://067.cz/archiv/11/praha-v-predstavach-nacistu.html> [20. 4. 2019].

ČSÚ, sčítání obyvatelstva. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SCHIST07obyv&z=T&f=TABULKA&filtr=G~F M~F Z~F R~F P~ S~ U~5 01 null &katalog=31674&pvoc=65&pvoch=2109&fbclid=IwAR2dQgb5tRMthW fPS3KH 8OgLd8e3qNnoTT5_3tV8ILy_1FLvYuGMGYS6DI [20. 3. 2019].

ČSÚ, demografické ročenky. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_1929_1919 a https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_1949_1930 [20. 3. 2019].

ČÚZK, letecký snímek. Dostupné z: https://lms.cuzk.cz/lms/LMS_wms_02e.html?mapfile=WMSA08.1938.KLAD66.04153&viewExtent=-767374.993,-1034982.464,-763611.652,-1031219.123&image_dir=d:/confms/lms/WMSA08/1938/KLAD [20. 4. 2019].

Hornictvi.kladnominule, Vybrané doly na Kladensku. Dostupné z: <http://hornictvi.kladnominule.cz/doly.html> [20. 3. 2019].

Histrickygis.cz, Nezaměstnanost v Česku (1930). Dostupné z: http://www.histrickygis.cz/sites/default/files/svoboda_p_nemeskal_j_2015_nezamestnanost_v_cesku_v_historickem_pohledu_geograficke_rozhledy_24_c_4_s_28-29.pdf [20. 4. 2019].

Kladnominulé, Fotografie šesté ulice na Konci šedesátých let 20. století. Dostupné z: <http://www.kladnominule.cz/front.page/photos/135?gallery=1&photo=23> [20. 3. 2019].

nkt.cz, Kablo. Dostupné z: <https://www.nkt.cz/o-nas/historie> [20. 4. 2019].

Oldmaps.geolab, II. vojenské mapování (1850). Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=en&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=W_7_I [20. 3. 2019].

Oldmaps.geolab, III. vojenské mapování (1881). Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=en&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3952_2 [20. 3. 2019].

Oldmaps.geolab, Reambulovaná mapa III. vojenského mapování (1927). Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=en&map_root=3vm&map_region=75&map_list=3952 [20. 3. 2019].

Podzemi.solvayovylomy, Bývalá vlečka Max. Dostupné z:
<http://podzemi.solvayovylomy.cz/histor/lokality/kladno/image/319.jpg> [20. 4. 2019].

Wikipedie, Fotografie Nového Kladna 2017. Dostupné z:
https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Soubor:Kladno_CZ_CSA_Street_towards_W_192.jpg [20. 3. 2019].

Seznam použitých pramenů

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, sign. II/9a. Kladenské noviny.

Sládečkovo vlastivědné muzeum Kladno, sign. 401. Mapy a plány.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, , č.f. 645, z.f. AO. Zápisy z městské rady obce Dubí, protokoly z roku 1929 až 1935.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, č.f. 1465, z.f. AO. Zápisy z městské rady města Kladna, protokoly z roku 1929 až 1935.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, č.f. 645, z.f. AO. Zápisy ze zastupitelství obce Dubí, protokoly z roku 1929 až 1935.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, č.f. 601, z.f. AO. Zápisy ze zastupitelství obce Hnidousy, protokoly z roku 1929 až 1935.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, č.f. 1465, z.f. AO. Zápisy ze zastupitelství města Kladna, protokoly z roku 1929 až 1935.

Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Kladna, sign. VIII/5a. Zápůjčky v Městské spořitelně Kladno v letech 1928 až 1937. Ročenka Městské spořitelny Kladno.

Seznam podkladových dat

KUČERA, Z. (2019): Katastrální území Kladenska. Podkladové materiály projektu NAKI II MKČR Dědictví zaniklých krajin, PřF UK.

Seznam příloh

Příloha 1 Nově vzniklé čtvrti v Kladně

Příloha 2 Seznam nově vytvořených parcel v katastru Hnidousy a jejich prodej v roce 1931

Příloha 3 Mapa „Velkého Kladna“ (1941)

Příloha 4 Vítězný návrh centra Siedlungu od profesora Diez-Brandiho

Příloha 5 Návrh na správní centrum Siedlungu od profesora Lea (3. místo)

Příloha 1 Nově vzniklé čtvrti v Kladně

Zdroj: ČÚZK, letecký snímek (1938)

Příloha 2: Seznam nově vytvořených parcel v katastru Hnidousy a jejich prodej v roce 1931

Označení parcely	Majitel	Výměra (sáhy)	Cena (Kč)
1,2 AB	Božena Pojerová	119	1666
3, CD	Václav a Růžena Humlovi	158,2	2214,8
4, EFGH	Čeněk a Anežka Horkých	155,4	2175,6
5, J	Josef a Marie Kabálovi	136,2	1906
7 LM	Karel a Karolína Hušákovi	130,1	1821,4
8 N	Josef a Helena Stehlíkovi	169,3	2370,2
9 O	Václav Knotek	135,1	1891,4
10 P	Václav Knotek	86,4	1209,6
11 RS	Václav Knotek	304,7	4265,8
12 T	Jozef a Anna Pláckovi	223,8	3133,2
13 U	František Hlas	191,6	2682,4
14 V	Karel a Karolína Krátkých	161,8	2265,2
15 X	Karel a Josefa Černých	310,2	4468,8
16 YZ	Damián a Josefa Hykovi	310	4340
17, 18 I II III IV	Vojtěch a Rozálie Žáčkovi	177,1	2479,4
19 V	Alois a Marie Novákovi	208	2912
20 VI	Václav a Štěpán Novákovi	150	2101,4
21 VII	Jan a Anna Mizerovi	80,1	1121,4
22 VIII	Gustav a Pavel Pelcovi	79,2	1108,8
23 IX	František a Barbora Koubkovi	156,8	2195,2
24 X	František a Marie Krbovi	181,3	2538,2
25 XI XII	Karel Blažek	263,6	3690,4
26 XIII	Václav a Anežka Čulíkovi	169,6	2374,4
27 XIV	Josef a Růžena Vlčkovi	188,5	2639
28 XV XVI	Krista Jágrová	236,3	3308,2
33, 24, 35 XXI	Josef a Milada Rakušanovi	171,5	2401
36 XXII	Josef a Alžběta Hoškovi	166	2324
37 XXIII	Josef a Barbora Hoškovi	176,3	2468,2
38 XXIV XXV	František a Jiřina Kreisingrovi	300,6	4208,4
39 XXVI XXVII	Ferdinand a Anna Bártovi	92,3	1292,2
40 XXVIII XXIX	Jaroslav a Barbora Skleničkovi	166	2324
41 XXX XXXI	Václav Krb	177,4	2483,6
42 XXXII	Kamenouhelné doly Kladno	157,1	2199,4
43 XXXIII XXXIV	Rudolf a Marie Krbovi	237,4	3323,6
44 XXXV	Kamenouhelné doly Kladno	190,7	2669,8
45 XXXVI	Ladislav a Karolína Humlovi	204,9	2868,6
46 XXXVII	František a Alžběta Patrovi	183,5	2569
47 XXXVIII	Karel a Anna Plickovi	171,3	2398,2
48 XXXIX	Jaroslav a Růžena Humlovi	204,9	2868,6
49 XL	Jan a Blažena Junkovi	181,6	2542,4

Označení parcely	Majitel	Výměra (sáhy)	Cena (Kč)
50 XLI XLII	Karel a Alžběta Kopáčovi	217,4	3043,6
51 XLIII	František a Barbora Jelínkovi	148,8	2083,2
53 XLVI XLVII	Anna Čeruská	221,6	3102,4
54 XLVII XLIX	Josef a Petronie Šretrovi	165,2	2312,8
55 L	František a Růžena Foubíkovi	152,1	2129,4
56 LI	Josef a Antonie Antošovi	75,9	1062,6
57 LII	František a Růžena Antošovi	83,4	1167,6
58 LIII	Antonín a Marie Tuháčkovi	181,8	2545,2
59 LIV LV	Alois a Marie Novákovi	221,9	3106,6
60 LVI LVII	Alois a Marie Optovi	186	2604
61 LVIII	Jaroslav a Antonie Kadlusovi	236	3304
62 LIX	Antonín a Josef Haškovi	111,2	1556,8
63 LX	Josef a Božena Lhotákovi	105,6	1478,4
64 LXI	Josef a Marie Liberovi	158,2	2214,8
65, 66 LXVII	František a Božena Vorlíčkovi	125,9	1762,6
67, 68, 69 LXX LXXI	Jozef a Alžběta Švambergovi	80,8	1257,2
70 LXII	František a Jarmila Janoušovi	81,2	1136,8
71 LXXIII	František Švamberg	74,2	1038,8
72 LXXIV	František a Leokádie Brabcovi	79,8	1117,2
není označeno	Antonín a Anna Knotkovi	159	2226
není označeno	Jiří a Anna Dzurikovi	177,3	2482,2
není označeno	František a Anna Burešovi	208,5	2919
6 K	Vilém a Božena Optovi	315,3	4414,2
29 XVII	Karel a Emilie Hotových	145,1	2031,4
30 31 32 XVIII XIX XX	Alois a Anežka Hercingerovi	204,6	2864,4
52 XLIV XLV	Stanislav a Božena Kubátovi	151,2	2116
celkem		11 331,8	158 897

Zdroj: Zápisy ze zastupitelství obce Hnidousy (1931)

Příloha 3 Mapa „Velkého Kladna“ (1941)

VELKÉ KLADNO

DEKURRA
I SPRÁVKÁRNA PUNČOCH
Bošejovská
KLADNO
HLAVNÍ TRIDA 8

**VÝROBA SODOVÝCH VOD
A LIMONÁD**
**J. Bibrdlík
a V. Bureš**
KLADNO-KROČEHLAVY
ZÁVODNÁ UL.

**NÁBYTEK KOVOVÝ
I ČALOUNOVANÝ
BYTOVÁ ZARÍZENÍ
OBHOJNÍ DŮM**
Jaroslav Brynda
KLADNO, RAŠINOVÁ UL.
TELEFON 601.

BARADNICTVÍ
ANTONIN VRBA
KLADNO
U HRŠTIVA

KOLA
PŘEDPŘÍPRAVA
PŘIHOVĚŘENÍ
ANTONIN SIEGR
KLADNO, PĚTROVSKÉ NÁM. 10
TELEFON 788

PIVÁRSTVÍ
Připravujeme čerstvé obilné se-
na kvašení.
LEHRSCH
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA
TELEFON 617

**TOVÁRNA OVOČNÝCH
KONSERV A SÍŤ**
Katalina
KROČEHLAVY,
HRODRAŽNÍ
TELEFON 501

ROBŮRNA
KLADNO
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA 10
TELEFON 788

VEŠKOVNÍ KROJÁČI
Hlaváček a Ferdinand
KLADNO, PĚTROVSKÉ NÁM. 10
TELEFON 482

**LIDOVÁ POJIŠŤOVNA
ČECHO-SLAVIA**
HLAVNÍ ZASTUPITELSTVÍ
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA 10
TELEFON 709

**REKLAMNÍ
PŘEDPÍŠŤI
KALENDÁŘE
NAKLADATELSTVÍ
LADISLAV LEV**
KLADNO
TELEFON 63

DŮM KOŽEŠIN
Frant. Slabý
KLADNO
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA 10
TELEFON 709

**FABRIČKA KLADNO
TEXTILNÍ PRÁDLO
ZÁVODNÍ
DŮM KVARTÁLNÍHO ZBOŽÍ**

KLADNO
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA
TELEFON 50

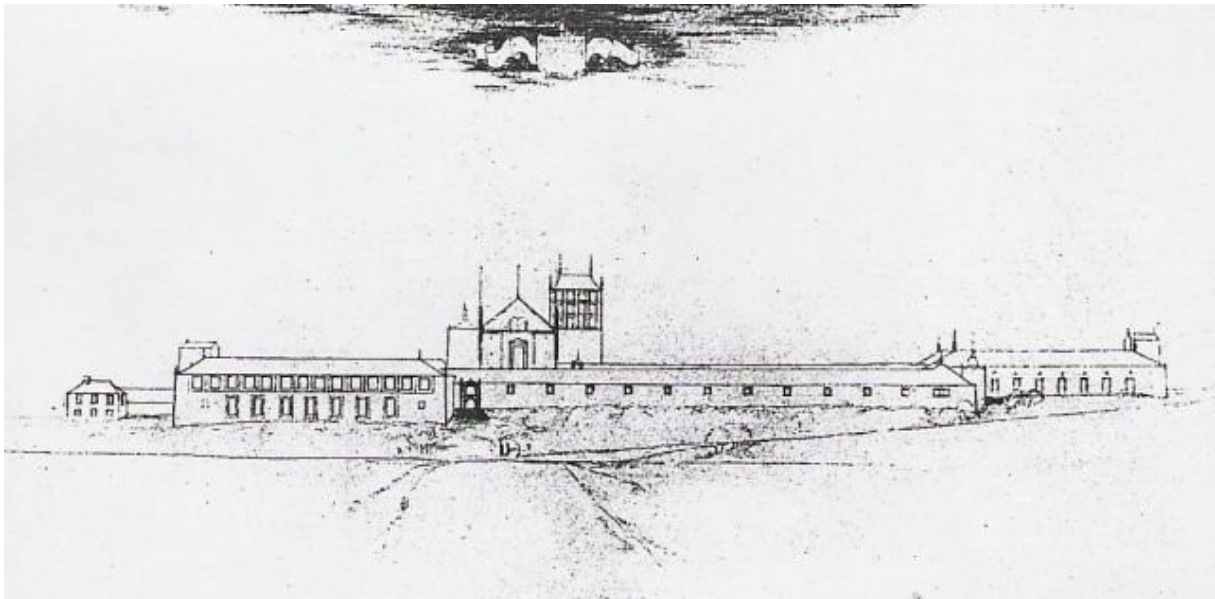
JAN VOLF
KLADNO
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA 10
TELEFON 709

JOS. NEDVĚD
KLADNO
KLADNO, HLAVNÍ TRIDA 10
TELEFON 709

**HUDEBNÍ ŠKOLA
BOHUMILA
DAVIDKA**
KLADNO, VI. ULICE 1519

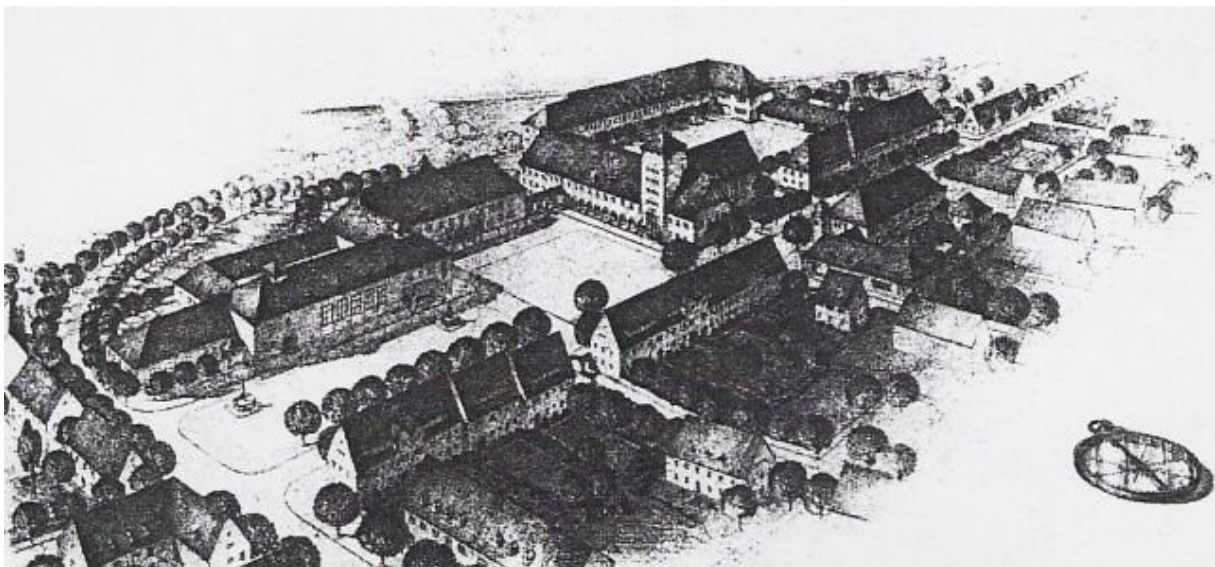
Zdroj: Sládečkovo vlastivědné muzeum Kladno

Příloha 4 Vítězný návrh centra Siedlungu od profesora Diez-Brandiho

Zdroj: Kovařík 2002

Příloha 5 Návrh na správní centrum Siedlungu od profesora Lea (3. místo)

Zdroj: Kovařík 2002